

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

ВОЄННА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Методичні вказівки
до проведення практичних занять з дисципліни
для здобувачів вищої освіти першого освітнього рівня «бакалавр»

Електронний ресурс

Харків – 2024

Рецензенти:

О. М. Тавшунський – кандидат історичних наук, доцент Навчально-наукового інституту «Українська інженерно-педагогічна академія» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Е. О. Хряпін – кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії, археології та гуманітарних наук Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 5 від 30.01.2025 року)*

Воєнна історія України : методичні вказівки до проведення практичних занять з дисципліни для здобувачів вищої освіти першого освітнього рівня «бакалавр» [Електронний ресурс] / уклад. О. Ю. Кашаба. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 94 с.)

Знання воєнної історії дозволить здобувачам освіти системно й комплексно аналізувати воєнно-історичні події, явища, що відбувалися в Україні та світі, а також характеризувати історичні військові аспекти міжнародного військового співробітництва в різні періоди історії України.

Методичні вказівки до проведення практичних занять розроблені на основі завдань курсу, що базуються на робочій навчальній програмі дисципліни, і включають зміст програми курсу, завдання для організації та планування аудиторної та самостійної роботи, питання для самоконтролю, проблемно-пошукові завдання, таблиці, список літератури, рекомендованої для засвоєння курсу, питання для підсумкового контролю, письмові та тестові завдання.

УДК 355.48:94 (477)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2025
© Кашаба О. Ю., уклад., 2025

Зміст

Передмова.....	4
Загальні рекомендації щодо підготовки до практичних занять.....	5
Практичне заняття 1. Військова справа в давні часи на території України.....	7
Практичне заняття 2. Військо давніх слов'ян. Військова справа Київської Русі. Військо Галицько-Волинської держави.....	11
Практичне заняття 3. Литовсько-польська доба воєнної історії. Початки козацького війська в Україні.....	14
Практичне заняття 4. Військо Запорозьке, козацька січ.....	17
Практичне заняття 5 – 6. Військова справа в період Української революції XVII ст.....	19
Практичне заняття 7. Українська армія в добу Гетьманщини.....	25
Практичне заняття 8. Військові формування в Україні у XVIII ст. Участь українців у військових конфліктах XIX ст.....	35
Практичне заняття 9. Військові формування українців наприкінці XIX – поч. XX ст.....	38
Практичне заняття 10. Перша світова війна і Україна.....	41
Практичне заняття 11. Українське військо епохи Революції 1917-1921 рр....	48
Практичне заняття 12. Друга світова війна і Україна (1939-1945).....	56
Практичне заняття 13. Українці в збройних силах СРСР (1922 – 1990 рр.)...	63
Практичне заняття 14. Збройні сили України в період незалежності.....	70
Практичне заняття 15. Російсько-українська війна.....	72
Глосарій.....	77
Питання для іспиту.....	88
Орієнтовна тематика рефератів.....	90
Рекомендована література.....	92

Передмова

Мета викладання вибіркової навчальної дисципліни «Воєнна історія України» – є вивчення організації військової справи на території сучасної України від найдавніших часів до сьогодення, а також ознайомлення із історією окремих військових формувань та воєнних конфліктів, у яких брав участь український народ.

Основні завдання вивчення дисципліни:

- виробити у здобувачів освіти навички системного аналізу ключових етапів і подій воєнної історії України;
- формувати у здобувачів освіти додаткові спеціальні знання з історії війська і зброї, найважливіших битв та пов'язати їх з політичним, економічним і національно-культурним розвитком України від найдавніших часів до сьогодення;
- сформувати уявлення про основні факти, події, процеси з історії українського війська; історію війн, окремих воєнних кампаній, операцій;
- виробити навички самостійної роботи з джерелами та літературою та їх критичного аналізу;
- сформувати у здобувачів освіти такі професійно важливі якості, як етичність, самокритичність, креативність, толерантність, патріотизм тощо;
- сформувати навички творчого мислення, вміння доводити та відстоювати свою особисту громадянську позицію;
- сприяти становленню світоглядних, духовно-моральних цінностей, гуманізації представників студентства як особистостей.

Заплановані результати навчання:

- знати основні факти, події, процеси з історії українського війська; історію війн, окремих воєнних кампаній, операцій;
- вміти аналізувати джерела та працювати з науковою літературою з проблеми історії українського війська;
- характеризувати історичні військові аспекти зовнішньополітичної діяльності та міжнародного військового співробітництва в різні періоди історії України;
- встановлювати хронологічну послідовність історичних подій в межах основних періодів формування та розвитку українського війська;
- показувати зміни, які відбулися в українському війську, ставши основою для створення сучасної Української Армії.

Загальний обсяг курсу – 6 кредитів, 180 год. Практичні заняття складають – 30 год. (15 практичних занять).

Загальні рекомендації щодо підготовки до практичних занять

Вибіркова навчальна дисципліна «Воєнна історія України» складається з лекційних, практичних занять і самостійної роботи. Під час лекційних занять розглядаються теоретичні питання, присвячені проблемі організації військової справи на території сучасної України від найдавніших часів до сьогодення, а також знайомлять здобувачів вищої освіти з історією окремих військових формувань та воєнних конфліктів, у яких брав участь український народ.

Практичні заняття – це навчальні заняття, під час яких здобувачі освіти під керівництвом викладача обговорюють проблему або тему і, опираючись на попередньо зібрану інформацію та аналізуючи різні точки зору, виробляють колективну думку, яка узагальнюється та коригується викладачем наприкінці заняття. Вони розширюють і закріплюють теоретичні знання з навчальної дисципліни, розвивають здатність до творчого мислення, формують навички самостійної роботи щодо аналізу, систематизації та узагальнення інформації, виховують уміння виступати з повідомленнями та брати участь в дискусії.

Підготовка до практичного заняття включає:

- ознайомлення з планом практичного заняття, методичними вказівками, запитаннями для повторення та самоперевірки. списком рекомендованої літератури;
- підбір та опрацювання літератури, що включає – складання нотатків, опорного конспекту або тез як наслідок опрацювання кількох літературних джерел;
- посилення на джерело відомостей з повними бібліографічними даними є обов'язковим;
- підготовка тексту свого повідомлення чи виступу;
- обміркування відповідей на запитання для повторення;
- виконання окремих завдань (тести, таблиці тощо), передбачених планом практичного заняття.

Мета практичних занять полягає у тому, щоб навчити здобувачів вищої освіти самостійно працювати з науковою та навчально-методичною літературою, з періодичною пресою та часописами та історичними джерелами тощо.

У результаті вивчення теми практичного заняття здобувач вищої освіти повинен знати:

- методологію та методику наукового дослідження;
- категоріальний апарат наукового дослідження;
- основні види наукових досліджень у вищій школі;
- структуру та зміст етапів дослідницької роботи.

уміти:

- підготувати наукові тези, доповідь, рецензію;
- застосовувати реферативний виклад матеріалу;
- знаходити наукову інформацію та працювати з історичними та історіографічними джерелами;
- користуватися різними формами викладу матеріалів наукового дослідження.

Робота в аудиторії під час практичного заняття передбачає:

- виступ з повідомленням з теми заняття (доповідь-презентація, реферат чи доповнення);
- відповідь на запитання або постановка запитання іншим виступаючим;
- запис інформації, що вас зацікавила, та узагальнюючих висновків, зроблених викладачем;
- розв'язання індивідуальних письмових завдань, тестів та ін.

Практичне заняття 1.

Військова справа в давні часи на території України

План:

1. Зародження військової справи. Озброєння бронзової доби.
2. Військове мистецтво давніх цивілізацій на території України.
3. Витоки військової підготовки українців (з найдавніших часів до IX ст.).

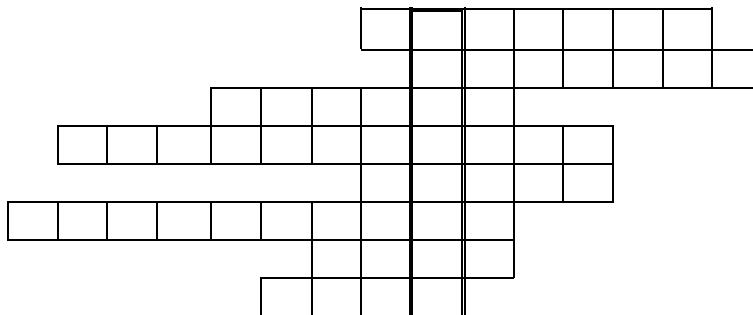
Ключові терміни і поняття: *військова справа, періодизація України, військове мистецтво, трипільська культура, енеоліт, зброя, кіммерійці, скіфи, сармати.*

Питання для усного обговорення:

1. З асирійських і грецьких джерел відомо, що кіммерійці у VIII–VII ст. до н. е. здійснювали походи на Урарту, воювали з Ассирією. В VII ст. до н. е., коли на Причорномор'я почали наступати численні об'єднання скіфських племен, кіммерійці, за свідченням Геродота, почали радитись, як їм бути. Царі запропонували боротися із загарбниками, народ наполягав на відступі. Кіммерійці вирішили залишити цю територію і переселитися. Чому?
2. У III ст. до н. е. в Причорноморські степи приходять сармати. Звідки вони прийшли? Чому? Як склалася доля народів, що населяли ці землі перед ними? «Сармати» у перекладі означає «підперезані мечем». Як ця назва характеризує народ?
3. Перший народ, який жив на території України і назва якого зустрічається в джерелах, – кіммерійці (у перекладі з грецької «ті, що живуть на півночі»). В «Іліаді» їх називають «доїльниками кобилиць», «молокоїдами». А в «Одіссей» про них сказано так: «Хмарами і млою вповиті, ніколи промінням ласкавим не осяває їх сонце в блакиті...». Як Ви думаєте, чому в греків створилося таке уявлення про кіммерійців?
4. Пригадайте, який образ народів Причорномор'я склався в греків у гомеровські часи (кінець IX – початок VIII ст. до н. е). Порівняйте його з образом геродотівських часів (V ст. до н. е). Чим Ви можете пояснити зміни у сприйнятті скіфів греками?
5. Пригадайте легенду про дарунки скіфів перському царю Дарію I. Як «прочитали» б їх Ви, виходячи з Ваших знань про світосприйняття скіфів?

Письмові завдання:

I. Розгадайте історичний кросворд «Велике переселення народів і слов'ян»

1. Готи, які осіли у нижній течії Дніпра.
2. Держава, яку утворили авари на землях колишньої римської провінції.
3. Найзнаменитіший «король» гунів.
4. Звідти вийшли готи на початку нової ери.
5. Плем'я, що з'явилося в Північному Причорномор'ї в VI ст.
6. Готський король, який підкорив венедів.
7. Кочові племена, які вдерлись у Північне Причорномор'я з території Монголії та Китаю.
8. Частина венедів після розколу, що оселилась між Дунаєм і Сіверським Дінцем.

(Після правильного заповнення клітин утвориться слово (по вертикалі), що означає одну із назв слов'ян).

II. Заповніть таблицю «Суспільний устрій та воєнне мистецтво кочових народів на території сучасної України»

Племена, що мешкали на території України	Час	Територія розселення	Заняття	Суспільний устрій та воєнне мистецтво
Кіммерійці				
Скіфи				
Сармати				

III. Заповніть таблицю порівняльну таблицю

1. Спільне для скіфів і сарматів	2. Властиве лише сарматам

(До першого стовпчика таблиці занесіть риси, спільні для скіфів і сарматів, а до другого – властиві лише сарматам) за планом:

а) кочовий спосіб життя;

- б) участь жінок у військовій справі;
- в) розмовляли мовою іранського походження;
- г) надзвичайна жорстокість і непохитність у бою;
- д) основу війська становила кіннота;
- е) мали на озброєнні залізні мечі.

IV. Заповніть пропуски у тексті:

«Скіфи прийшли на територію України з _____. Вони витіснили племена _____. Їхнім основним заняттям було _____. Жили вони в _____. Їх очолював _____».

- 1: а) Скандинавії; б) Балкан; в) Північного Ірану; г) Західної Європи.
- 2: а) сарматів; б) кіммерійців; в) готів; г) гунів.
- 3: а) рільництво; б) полювання; в) кочове скотарство; г) війна.
- 4: а) глинобитних спорудах; б) землянках; в) кибитках; г) дерев'яних хатинах.
- 5: а) вождь; б) старійшина; в) цар; г) імператор.

V. Дайте письмові відповіді на питання

1. Що спільного і що відмінного у скіфів і сарматів? Легенда про амазонок існує у різних народів у різних частинах світу. Вчені теж неоднозначно ставляться до неї. Так, Френе взагалі відкидає можливість існування народів, які складаються тільки з жінок. Ф. Мітенко пов'язує цю легенду з культом сирійського жіночого божества війни. Л. Єльніцький вважає, що легенда походить від стародавнього культу богині родючості, коли жінки-жриці приносили в дар Артеміді як символ родючості свої груди. Укерт зазначав, що легенда лише відбиває реальні звичаї народів Кавказу, за якими жінки повинні вміти володіти зброєю. Спірним є питання, чи свідчить ця легенда про панування у сарматів матріархату, чи лише про його пережитки. О. Смирнов вважає, що у сарматів панували патріархальні відносини, а велика роль жінок пов'язана з тим, що чоловіки часто під час воєнних походів залишали на них господарство. Аргументуйте свою позицію.
2. Чим можна пояснити те, що скіфи, які наганяли жах на сусідні народи, змушені були відступити під натиском сарматів? Відповідь аргументуйте.

Список рекомендованої літератури:

2. Історія українського війська: Курс лекцій / П.П. Ткачук, А.І. Харук, І.Я. Соляр та інші. – Львів: НАСВ, 2016. – 168 с.
3. Ключко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000-900 рр. до Р.Х.) / В.І. Ключко. – Київ: АртЕк, 2006. – 337 с.
4. Історія України та українського війська: Практикум / П.П. Ткачук, А.І. Харук, І.Я. Соляр та інші. – Львів: НАСВ, 2018. – 284 с.
5. Ольговський С. Володарі степу. Військова справа й озброєння скіфів VII ст. до н.е. – III ст. н.е. / С. Ольговський. – Київ: Наш час, 2010. – 128 с.
6. Синиця Є. Перунові діти. Військова справа слов'ян на початку середньовіччя / Є. Синиця. – Київ: Темпора, 2012. – 276 с.
7. Найдавніші воїни на території України.
URL : <http://www.ucrainarma.org/antichnist/najdavnishi-vojiny.html>
8. Військова справа племен епохи бронзи в Україні. URL :
<http://www.ucrainarma.org/antichnist/vijskova-sprava-plemen-epoxy-bronzy.html>
9. Кіммерійці та їх військова організація. URL:
<http://www.ucrainarma.org/materiali/kimmeriyci.html>

Практичне заняття 2.

Військо давніх слов'ян. Військова справа Київської Русі.

Військо Галицько-Волинської держави

План:

1. Організація, структура і озброєння княжого війська, тактика бою.
2. Збройні сили Галицько-Волинської держави
3. Стародавня Україна і татаро-монгольський Великий Степ

Ключові терміни і поняття: князь, вотчинне землеволодіння, воїни-дружинники, змієві вали, грецький вогонь, ярлик, ясир, феодална роздробленість, шлях із «варяг в греки», васалітет.

Питання для усного обговорення:

1. Охарактеризуйте склад та структуру війська доби Київська Русі.
2. Окресліть особливості військового протиборства русичів та візантійців.
3. Які результати військової боротьби Київської Русі з кочівниками?
4. Назвіть головні причини війн між Київською Руссю та Волзькою Булгарією.
5. Які військові здобутки часів Галицько-Волинського князівства?
6. Кому належить це висловлювання і з якого джерела воно взяте? *«...Билися день, билися другий, на третій день під полудень упали стяги Ігореві. Тут обидва брати розлучилися на березі бистрої Каяли».*

Письмові завдання:

I. Завершіть речення:

У 941 році руська дружина на чолі з князем Ігорем здійснила похід на _____ . Князь Ігор походив з династії _____ .

У 945 році деревляни покарали смертю київського князя _____ .

Княгиня Ольга прагнула підняти міжнародний авторитет Русі не військовими походами, а _____ .

Прості ремісники, селяни, які під час війни добровільно йшли до війська, називались _____ .

Рада бояр у Київській Русі скликала для вирішення _____ .

Воїни, які нічим, крім військової справи, не займалися і за службу отримували землі, називалися _____.

У 967 р. відбувся перший похід Святослава в _____.

II. Дайте письмові відповіді на питання:

1. На початку існування Київської Русі як держави великий князь київський не сидів на місці. Весна й літо проходили в походах, а в листопаді, коли закінчувались усі сільськогосподарські роботи, а річки й болота сковувала крига, князі вирушали на круговий об'їзд підвладних їм земель. Як називався такий об'їзд?
2. Варязькі кораблі мали довжину 41м., з дубовою обшивкою, традиційним для півночі способом внакрив. Вітрила обшивалися золотом, зображеннями гербів вождів, різними символами. Кораблі прикрашали голови зміїв чи драконів, звідки вони й дістали свою назву. Що це за назва?
3. Про кого з київських князів літописець писав: «Ти, княже, чужої землі шукаєш і дбаєш про неї, а свою полишив»? Назвіть роки його княжіння.
4. Кого з київських князів історик Михайло Грушевський називав «першим запорожцем на київському престолі»? Відповідь аргументуйте.
5. Що відбулося пізніше: нашестя печенігів чи нашестя половців? Назвіть століття та опишіть наслідки цих подій.
6. Кому належить це висловлювання і з якого джерела воно взяте? «...І послав він по греків послів, мовлячи: «Хочу на вас іти і взяти город наш, як і сей». І сказали греки: «Ми не в силі супроти вас стати. Так що візьміть з нас данину собі й на дружину свою...».
7. Чим феодальні усобиці, що почалися після смерті Ярослава Мудрого, відрізнялися від аналогічних процесів у X столітті? Доведіть, що цей процес був об'єктивно й історично неминучим.

III. Заповніть таблицю «Помилкові-правильні твердження»

Помилкові твердження	Правильні твердження

Знайдіть помилки: Князь Володимир Мономах народився за півроку до смерті свого брата Ярослава Мудрого. Його матір'ю була угорська

принцеса Марія Мономах. Змалечку Володимир любив книги. Не любив ратної справи. Особливо йому подобалося читати «Повчання дітям» Володимира Великого. У 50 років Володимир Мономах став київським князем. За часів його правління було побудовано Софійський собор. Помер Володимир Мономах в 72 роки. Похований у Десятинній церкві».

Список рекомендованої літератури:

1. Крип'якевич І. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
2. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І.П. Крип'якевич. – Київ: Наукова думка, 1984. – 176 с.
3. Крип'якевич І. Історія України / І.П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
4. Історія українського війська: Курс лекцій / П.П. Ткачук, А.І. Харук, І.Я. Соляр та інші. – Львів: НАСВ, 2016. – 168 с.
5. Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис / М.Ф. Котляр. – Київ: Видавничий дім „Альтернативи”, 2002. – 328 с.
6. Котляр М.Ф. Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі / М.Ф. Котляр. – Київ: Наш час, 2010. – 280 с.
7. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі / М.Ф. Котляр. – Київ: Україна, 1991. – 151 с.
8. Романько І.І. Історія України доби Середньовіччя у сучасному осмисленні. Навчально-методичний посібник. Частина 1. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 238 с.
9. Романько І.І. Історія України доби Середньовіччя у сучасному осмисленні. Навчально-методичний посібник. Частина 2. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 344 с.
10. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.
11. Романько І.І. Історія України та української культури. Навчально-методичний комплекс. Кропивницький: Вид-во ЛА НАУ, 2019. – 500 с.

Практичне заняття 3.
Литовсько-польська доба воєнної історії.
Початки козацького війська в Україні.

План:

1. Українці в битвах XIV – XVI століть. Лицарська воєнна культура в Україні.
2. Військо і військова організація в Україні в період Пізнього Середньовіччя.
3. Військові походи Петра Конашевича-Сагайдачного.

Ключові терміни і поняття: *Запорозька Січ, битва під Синіми водами, лицарська воєнна культура, кошовий отаман, церковні братства, реєстрові козаки, низові козаки, доба героїчних морських походів козаків.*

Питання для усного обговорення:

1. Коли і де відбулася битва біля Синіх Вод (відповідь обґрунтуйте)? Яким є історичне значення Синьоводської битви?
2. Яким є «український» слід в битві під Грюнвальдом? Якими були безпосередні та довгочасні наслідки Грюнвальдської битви?
3. Якими були причини поразки московського війська у битві під Оршею?
4. Які причини та передумови російсько-польської війни 1617-1618 рр.?
5. Назвіть умови Деулінського миру.
6. Яка роль вогнепальної зброї у війську П. Конашевича-Сагайдачного?
7. Визначте роль козацьких військ у Хотинській війні 1620-1621 рр.
8. Охарактеризуйте військові здобутки П. Конашевича-Сагайдачного.
9. Боротьба з татарськими нападами: від Ольшаниці до Охматова. Князь Костянтин Іванович Острозький як полководець.
10. Повстанець чи державник: міфічний та історичний Семерій Наливайко.
11. Гійом Левассер де Боплан про козаків.

Письмові завдання:

I. Заповніть таблицю:

«Військові походи козаків. Доба героїчних походів»

Сухопутні походи	Морські походи
На Лівонію	На Крим
На Москву	На Османську імперію
На Османську імперію	
Значення військових походів:	

«Кошовий отаман П.К.Сагайдачний»

Військова діяльність	Дипломатична діяльність	Громадська діяльність

II. Дайте відповіді на питання:

1. Територія більшості українських земель в XIV ст. перебувала під контролем Золотої Орди. Як за таких обставин великим князем литовським вдалося приєднати до своїх володінь Волинь, Поділля, Київщину та Сіверщину?
2. Чи змінилося становище основних верств українського населення в результаті повстань 20 – 30-х років XVII ст.? Відповідь обґрунтуйте.
3. З ким порівнювали князя К.І. Острозького як полководця? Якою була роль К.І. Острозького у боротьбі з татарськими нападами?

III. Із наведених у дужках варіантів відповіді виберіть правильний:

Уже в XV ст. проти колонізації та утисків польської шляхти виступили спільно дрібна православна шляхта і селяни. Зокрема, в (1447, 1482, 1490) році на Поділлі і Покутті розгорнувся рух під керівництвом селянина (Литвина, Мухи, Глинського) з Волощини. Його дев'ятитисячний загін захопив (Київ, Кам'янець, Галич) і рушив на Львів, однак був розбитий під Рогатином. Повстання тривало до (1449, 1487, 1492) року.

Список рекомендованої літератури:

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові атамани Запорозької Січі. К.: Либідь, 1993. – 228 с.
2. Бумблаускас А. Грюнвальдська битва – битва народів. К. : Балтія-Друк, 2010. – 272 с.

3. Войтович Л. Родина князів Острозьких // Записки НТШ. Львів, 1996. Т. 231. С. 355-367.
4. Відейко М. Грюнвальд: хоругви зі сходу. К.: Наш час, 2010. – 63 с.
5. Гуржій О. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 83 с.
6. Гуржій О. І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. К.: Україна, 2004. – 192 с.
7. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку ХХ століття / Гол. ред. Р. Стасюк. К. : Арій, 2012. – 336 с.
8. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.
9. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 1. Історія козацтва як предмет сучасної наукової дискусії. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 316 с.
10. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 2. Козацтво в історії та культурі України. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 344 с.
11. Сас П. М. Хотинська війна 1621 року. К.: Ін-т історії, 2011. 520 с.
12. Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. Острог, 2009. – 166 с.

Практичне заняття 4. Військо Запорозьке, козацька січ

План:

1. Українське козацьке військо.
2. Військо Запорозьке, козацька січ

Ключові терміни і поняття: *козацьке військо, генеральна старшина, реєстрові козаки, кошовий отаман, гетьман, козацькі клейноди, козацька республіка, козацька січ.*

Питання для усного обговорення:

1. Охарактеризуйте основні причини виникнення українського козацтва.
2. В чому полягали привілеї реєстрового козацтва? Чому влада Речі Посполитої пішла на створення реєстровців?
3. Чому козацьку січ називають козацькою республікою? Назвіть основні демократичні ознаки січі.
4. Козацькі клейноди – їх сакральне значення для козаків.
5. Охарактеризуйте основні функції гетьмана і генеральної старшини.
6. Чому українських козаків прийнято вважати лицарями українського народу? Відповідь обґрунтуйте.
7. Воєнне мистецтво козаків.
8. Запорозьку Січ вважають зразком організації державної влади в Україні часів Визвольної війни. Виявіть спільне й відмінне в устрої Запорозької Січі та української держави – Війська Запорозького.

Письмові завдання:

I. Заповніть таблицю:

«Характеристика козацького війська»

Структура	Складові частини	Служби	Види зброї

II. Дайте визначення поняттям:

Паланка (полк) –

Курінь –

Козацька рада –

Чорна рада –

Кіш –

Гетьман –

Список рекомендованої літератури:

1. Апанович О. М. Гетьмани України і кошові атамани Запорозької Січі. К.: Либідь, 1993. – 228 с.
2. Бумблаускас А. Грюнвальдська битва – битва народів. К. : Балтія-Друк, 2010. – 272 с.
3. Войтович Л. Родина князів Острозьких // Записки НТШ. Львів, 1996. Т. 231. С. 355-367.
4. Відейко М. Грюнвальд: хоругви зі сходу. К.: Наш час, 2010. – 63 с.
5. Гуржій О. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного. К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 83 с.
6. Гуржій О. І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. К.: Україна, 2004. – 192 с.
7. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку ХХ століття / Гол. ред. Р. Стасюк. К. : Арій, 2012. – 336 с.
8. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.
9. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 1. Історія козацтва як предмет сучасної наукової дискусії. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 316 с.
10. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 2. Козацтво в історії та культурі України. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 344 с.
11. Сас П. М. Хотинська війна 1621 року. К.: Ін-т історії, 2011. 520 с.
12. Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. Острог, 2009. – 166 с.
13. Черкас Б. В. Українське козацтво наприкінці XV – у першій половині XVI ст. // Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. К., 2006.

Практичне заняття 5 – 6.

Військова справа в період Української революції XVII ст.

План:

1. Передумови, причини, характер та рушійні сили повстання під проводом Богдана Хмельницького.
2. Військово-дипломатична діяльність гетьмана Богдана Хмельницького та її наслідки для української державності.

Ключові терміни і поняття: *національно-визвольний рух, соціально-економічне гноблення, релігійне гноблення, національне гноблення, козацька держава, універсали, Зборівський договір, Білоцерківський договір, московсько-українські договори.*

Питання для усного обговорення:

1. Визначте основні, на думку вчених, передумови (історичні обставини, які сприяли початку) Визвольної війни українською народом середини XVII ст.
2. Чому частина істориків вважає, що Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького почалася як повстання, а згодом переросла в революцію? Ваша точка зору.
3. Обґрунтуйте або спростуйте твердження, що напередодні Визвольної війни посилювалося соціальне та релігійно-національне гноблення українців.
4. Обґрунтуйте твердження, що в ході Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького була створена суверенна (незалежна) українська держава.
5. Пригадайте іноземних і вітчизняних авторів, а також назви їх праць, що розповідають про Національно-визвольну війну середини XVII ст.
6. Як називалися перші військові походи Б.Хмельницького та які їхні наслідки?
7. Обґрунтуйте причини облоги м. Львова військами гетьмана Б.Хмельницького.

8. Чиї інтереси відстоював Б.Хмельницький, наскільки його діяльність відповідала прагненням народу?
9. Коротко охарактеризуйте основні напрямки тактики українського військового мистецтва Б.Хмельницького.
10. Чим пояснити збільшення кількості армії Б.Хмельницького в період Визвольної війни?
11. Які факти свідчать про зміцнення в ході Визвольної війни особистої влади Богдана Хмельницького? Чи можемо ми вважати козацьку державу часів його правління монархією? Відповідь обґрунтуйте.
12. Яке визначення ми можемо дати події 1648–1657 рр.: війна; революція; повстання. Відповідь обґрунтуйте.
13. Охарактеризуйте державотворчу діяльність Б.Хмельницького у часи Визвольної війни. Визначте тип цієї держави. Хто найбільше виграв у цій війні? До чого це призвело?
14. Якою була роль сподвижників Б. Хмельницького у визвольній боротьбі та державотворчому процесі (1648 – 1657 рр.)? Наведіть приклади.

Письмові завдання:

I. Прочитайте та проаналізуйте документ:

«І... ті польські ратні люди прийшли з гетьманським сином Степаном до урочища Жовті Води... Тих... польських ратних людей біля Жовтих Вод самовільні козаки, з'єднавшись разом з татарами, всіх побили, а інших у полон побрали. А... реєстрові козаки... послані були вниз річкою Дніпром у човнах до міста Кодака... І реєстрові козаки, побивши на човнах ліпших людей... і німців, перейшли до тих же самовільних козаків і татар».

- Коли відбулася битва? Як вона проходила? Завдяки чому козаки її виграли?

II. Заповніть таблиці:

«Передумови і причини національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького»

Передумови	Причини

«I період національно-визвольної війни 1648 – 1649 рр.»

Дата	Місце битви	Дії козаків	Дії поляків	Результати

«II період національно-визвольної війни 1650 – 1653 рр.»

Дата	Місце битви	Дії козаків	Дії поляків	Результати

«III період національно-визвольної війни 1654 – 1655 рр.»

Дата	Місце битви	Дії козаків	Дії поляків	Результати

«Порівняння характеристика Зборівського і Білоцерківського договору»

	Зборівський мирний договір	Білоцерковський мирний договір
Дата і місце підписання		
Причини укладання договору		
Територія на яку поширювалась влада гетьмана		
Кількість реєстрових козаків		
Права українського населення		
Права польської шляхти на українських землях		

III. Доповніть текст.

1. Доповніть текст назвою, прізвищем у дужках:

«У червні 1651 р. у битві_____ (під Пилявцями, Берестечком, Жванцем) війська_____ (Б. Хмельницького, Яна-Казимира, Олексія Михайловича) зазнали поразки. У ній загинуло понад 30 тисяч _____ (козацького, польського, московського) війська».

2. Доповніть текст словосполученнями в дужках:

Державною емблемою України, як вважають, був герб Війська Запорозького – _____ (Юрій-Змієборець на коні; золотий тризуб; козак із шаблею при боці та рушницею на лівому плечі), а прапор _____ (був червоно-білий; мав малиновий колір; ще остаточно не утвердився, існували лише прапори окремих військових підрозділів та міст).

3. Доповніть текст словом, цифрою в дужках:

«1650 р. Богдан Хмельницький уперше вирушив походом на _____ (Кримське ханство, Московію, Молдову, Литву), намагаючись забезпечити своїй державі союзника у боротьбі з поляками, а своєму родові – династичний зв'язок із родом володарів суверенної держави. Він одружив свого сина Тимоша з _____ (донькою, сестрою, онучкою) господаря цієї землі й протягом кількох років брав активну участь у боротьбі між претендентами на владу в ній на боці Тимошевого тестя. Лише загибель Тимоша під час облоги Сучави в _____ (1651, 1652, 1653, 1654) році поклала кінець цій не дуже вдалий і надто дорогій кампанії».

IV. Знайдіть і виправте помилки у викладі історичних фактів.

1. У лівий стовпчик випишіть помилки, у правий – виправлення:

«Зборівська угода Б.Хмельницького з польським королем Владиславом IV, укладена 1648 р., передбачала перехід під владу гетьмана трьох воєводств: Подільського, Чернігівського, Брацлавського, амністію козакам – учасникам повстання, можливість для польської шляхти повернутись у свої маєтності,

козацький реєстр у 20 тисяч та повне відновлення прав і привілеїв Руської православної церкви в Речі Посполитій».

2. У лівий стовпчик випишіть помилки, у правий – виправлення:
«Білоцерківський мирний договір, укладений 1652 р., обмежував гетьманську владу лише Чернігівським воєводством, заборонив гетьману вступати в зовнішні зносини, особливо з татарами, скорочував козацький реєстр до 40 тис. осіб».

V. Дайте відповіді на питання:

1. З якою метою здійснювалися Україною в 1640-х – 1650-х роках молдавські походи? Якими були їх наслідки?
2. Проаналізуйте зміст «березневого договору» 1654 року. Доведіть, що ним узаконювалося входження України до складу російської держави на правах широкої автономії.
3. Чи могла Гетьманщина остаточно звільнити українські землі з-під влади Речі Посполитої й зберегти незалежність? Відповідь аргументуйте.

Список рекомендованої літератури:

1. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. К., 1994. – 110 с.
2. Гуржій О. І. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку ХХ століття / гол. ред. Р. Стасюк. К.: Арій, 2012. – 336 с.
3. Дашкевич Я. Клан Хмельницького: легенда чи дійсність? // Україна в минулому. К.; Львів, 1992. Вип. 2. С. 78-92.
4. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. ; упоряд. Б. З. Якимович]. 4-те вид., змін. і допов. Львів: Світ, 1992. VIII. – 702 с.
5. Нагірняк А. Богдан Хмельницький – видатний стратег і полководець // Військово-науковий вісник інституту сухопутних військ Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2009. № 11. С. 139-149.
6. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.

7. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 1. Історія козацтва як предмет сучасної наукової дискусії. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 316 с.
8. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 2. Козацтво в історії та культурі України. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 344 с.
9. Чухліб Т. Соратники Богдана Хмельницького: військово-політична діяльність Є. Гоголя (1648-1679 рр.) // Доба Богдана Хмельницького: Зб. наук. праць. К., 1995. С. 142-160.
10. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 2 / Ред. кол.: П. С. Сохань (голова). АН Української РСР. Інститут історії. К.: Наукова думка, 1990. – 566 с.

Практичне заняття 7.

Українська армія в добу Гетьманщини

План:

1. Гетьман України Іван Виговський. Конотопська битва або погром московитів.
2. Гетьманщина та її військо в період гетьмана Івана Мазепи.
3. Військо Гетьманщини та Запорозької Січі у другій половині XVIII століття.

Ключові терміни і поняття: *гетьманщина, Руїна, Гадяцький договір, Вічний мир, чигиринські походи, коліївщина, гайдамацький рух, барська конфедерація, опришківський рух, поділи Речі посполитої, монархія, імперія, автономія, покозачення, Великій згін, полк, паланка, курень, зимівник.*

Питання для усного обговорення:

1. Які геополітичні події поклали початок польсько-московської війни 1658-1667 рр.?
2. Назвіть ім'я кошового отамана, героя козацьких походів 70-х років XVII ст. Наведіть історичні факти його біографії.
3. Які країни могли стати союзниками у боротьбі з Польщею після Віленського перемир'я? Чому?
4. Охарактеризуйте постать І. Мазепи. Чому російська і радянська історіографія називала його «зрадникм»? Відповідь обґрунтуйте.
5. Проаналізуйте розвиток Гетьманщини. Чи закономірним був її занепад? Відповідь обґрунтуйте.

Письмові завдання:

I. Проаналізуйте документ. Про що йдеться в наведеному уривку з твору Самійла Величка?

«Козаки, хоч і мали з поляками багато жорстоких змагань, обіцяли залишитися вірними їм, аби лише їм повернули старі статuti і закони.

Поляки це їм обіцяли, однак не дотримали слова, що озлобило козаків. Не згадуючи про інші образи, що їм учинено, скажу тільки, що від них відібрали багато храмів грецької віри. Навіть гетьманові Хмельницькому було вчинене велике безчестя. Король дарував був йому право побудувати деякі млини, та один шляхтич спалив їх, убив гетьманову дружину разом із сином».

II. З поданих нижче слів та словосполучень виберіть ті, які, на Вашу думку, дають змогу правильно відтворити історичні факти та заповніть літерами (а, б, в, г, д) пропущені в тексті місця:

«На визвольну війну піднялось переважно українське населення_____бо, на відміну від жителів інших частин Речі Посполитої, воно довго не знало тягара _____і не хотіло приймати її. Більшість його цілком законно вважала себе за статусом людьми____, хоча це значною мірою суперечило тодішньому праву. Саме ця віра значно посилювала їхню готовність боротися з ляхами. Обставини життя зробили цей люд дуже прихильним до_____і «твердим у вірі», тож переслідування їхньої релігії не могло не викликати у них гніву. Врешті, життя на пограниччі витворило зі значної частини цих людей____, що також забезпечило їм роль провідної сили повсталих».

а) Галичини, Волині, Наддніпрянщини, Слобожанщини; б) кріпаччини, військової повинності, оподаткування; в) підневільними і залежними, військовими й підприсяжними, вільними й самостійними; г) православ'я, уніатства, ісламу; д) сумлінних і порядних трударів, мужніх і рішучих воїнів, жорстоких і нестримних розбійників.

III. Виконайте тестові завдання:

1. Про оборону якого міста йдеться в уривку з історичного джерела?

«Понад місяць тривала облога, місто запекло боронилося, ніби знало, доки стоятиме велична столиця гетьмана Богдана, доти й житиме віра в те, що минуться незгоди».

а) Чигирин; б) Умані; в) Батурина; г) Конотопа.

2. Українське військо, очолюване наказним гетьманом А. Ждановичем, вело бойові дії в грудні 1656 – липні 1657 рр. проти Польщі в союзі із:

а) московським військом; б) трансильванськими і шведськими військами; в) татарськими і турецькими військами; г) австрійським військом.

3. Укладення Віленського перемир'я спонукало гетьмана Б. Хмельницького до:

а) укладення «Березневих статей» із Московською державою; б) пошуку нових союзників у війні з Річчю Посполитою; в) Молдавських походів козацького війська; г) об'єднання Слобідської України і Гетьманщини в єдину державу.

4. Який варіант заповнення пропусків у поданому нижче твердженні є правильним?

«У жовтні 1656 р. переговори завершилися підписанням _____ між Річчю Посполитою та _____. Це викликало обурення _____. І він вступає у воєнний союз з Трансильванією та _____».

а) Андрусівського перемир'я, Московською державою, гетьмана П. Дорошенка, Османською імперією; б) Гадяцького договору, Гетьманщиною, царя Олексія Михайловича, Кримським ханством; в) Віленського перемир'я, Московською державою, гетьмана Б. Хмельницького, Швецією; г) «Вічного миру», Московською державою, султана Магомета IV, Гетьманщиною.

5. Доберіть відповідники:

- 1) гетьман;
 - 2) генеральний писар;
 - 3) генеральний обозний;
 - 4) генеральні судді;
 - 5) генеральний підскарбій;
 - 6) генеральний осавул;
 - 7) генеральний хорунжий;
 - 8) генеральний бунчужний
- а) глава держави, влада якого поширювалася на всі стани;
б) відав фінансами, очолював військовий скарб;
в) хранитель військової корогви й ад'ютант гетьмана;
г) відав артилерією і військовим постачанням;

- д) керував генеральною військовою канцелярією, займався міжнародною політикою;
- е) очолювали гетьманський суд;
- є) виконували обов'язки гетьманських ад'ютантів у військовій сфері;
- ж) командував військовими угрупованнями під час воєнних операцій;
- з) хранитель гетьманського бунчука.

1 ___ 2 ___ 3 ___ 4 ___ 5 ___ 6 ___ 7 ___ 8 ___

6. Чим уславився запорозький отаман І. Сірко ?

- а) переможними Чигиринськими походами; б) переможними походами проти кримських татар і турків; в) переможними походами проти Речі Посполитої; г) переможними походами проти Московської держави.

7. За формою правління держава Війська Запорозького являла собою:

- а) станову монархію, спадковим володарем якої був гетьман, а дорадчим органом влади – рада козацької старшини; б) станову республіку, повновладним головою якої вважався виборний гетьман, а найвищим органом влади – загальнокозацькі збори; в) абсолютну монархію, вся влада в якій зосереджувалась у руках гетьмана, що передавав її у спадок.

8. Визначте органи центральної влади української держави часів Визвольної війни:

- а) король; б) сейм; в) рада старшини; г) гетьман; д) цар; е) генеральна (загальна) рада; є) магістрати; ж) генеральні штати; з) дума; и) паланкова рада.

9. Яку офіційну назву мала козацька держава, що постала в результаті Національно-визвольної війни?

- а) Гетьманщина; б) Військо Запорозьке; в) Військо Запорозьке низове; г) Малоросія.

10. Хто очолив повстання проти Виговського в Переяславі в 1659 році?

- а) Мартин Пушкар та Дмитро Сулима; б) Яків Барабаш та Павло Тетеря; в) Мартин Пушкар та Яків Барабаш; г) Максим Кривоніс та Дмитро Сулима.

11. Які воєводства мали увійти до складу Руського князівства за Гадяцьким договором 1658 року?

а) Чернігівське; б) Київське; в) Брацлавське; г) Волинське; д) Подільське; е) Руське; є) Белзьке.

12. Що завадило І. Виговському скористатися перемогою над московськими військами в битві під Конотопом у 1659 р. ?

а) наступ татарської орди; б) початок війни з Польщею; в) виступ антигетьманської опозиції; г) укладення миру з Москвою.

13. Про яку битву 1659 року за участю українських козацьких військ згадує російський історик XIX ст. С. Соловйов: «Цвіт московської кінноти, що відбув щасливі походи 1654 і 1655 рр., загинув за один день, і вже ніколи після того цар московський не був у силі вивести в поле такого блискучого війська».

а) Конотопська битва б) Корсунська битва в) Зборівська битва г) Битва під Підгайцями.

14. За Андрусівським перемир'ям Запорозька Січ підпорядковувалася:

а) московському цареві і польському королю; б) турецькому султану та московському цареві; в) турецькому султану та кримському хану; г) кримському хану та польському королю.

15. Що було спільним для Андрусівського перемир'я і «Вічного миру» (II половина XVII ст.) ?

а) укладені між Річчю Посполитою і Османською імперією; б) закріпили передання Поділля під владу турецького султана; в) Запорозька Січ була передана під протекторат Москви; г) Правобережна Україна підпорядковувалася Речі Посполитій.

16. У якому році було укладено Андрусівське перемир'я між Річчю Посполитою та Московською державою?

а) 1648 р.; б) 1659 р.; в) 1667 р.; г) 1686 р.

17.Доповніть твердження. Умови Андрусівського перемир'я:

- а) передбачали розміщення російських залог в усіх містах козацької України;
- б) забороняли українському гетьманові зносити з іноземними державами;
- в) закріплювали поділ українських земель між Польщею та Московією;
- г) кляли край походам запорожців проти Османської імперії та Кримського ханства.

18. Уклавши «Вічний мир» (1686 р.), Річ Посполита та Московське царство:

- а) припинили спільні воєнні дії проти Кримського ханства; б) вийшли з європейської антитурецької «Священної ліги»; в) установили спільний контроль за Запорозькою Січчю; г) закріпили насильницький поділ українських земель.

19. Установіть послідовність укладення міжнародних угод XVII ст.

- а) Андрусівський договір між Московським царством і Річчю Посполитою;
- б) Бахчисарайський договір між Московським царством і Османською імперією; в) «Вічний мир» між Московським царством і Річчю Посполитою;
- г) Гадяцький договір між Військом Запорозьким та Річчю Посполитою.

20.Що було наслідком Чигиринських походів у 1677–1678 рр.?

- а) руйнування столиці Гетьманщини, встановлення турецького протекторату над Правобережжям; б) зречення влади гетьмана П. Дорошенка, перехід Лівобережжя під зверхність Москви; в) втрата влади гетьманом Ю. Хмельницьким, розкол Гетьманщини на Правобережну і Лівобережну; г) об'єднання Гетьманщини під владою П. Дорошенка, встановлення турецького протекторату над козацькою державою.

21. Острогозький, Харківський, Сумський, Охтирський та Ізюмський – це козацькі полки:

- а) Слобідської України; б) Лівобережної України; в) Правобережної України;
- г) Вольностей Війська Запорозького.

22. Який період козацької доби історії України характеризує тогочасний вислів: «Що козак, то був полковник, що сотник – то гетьман»?

а) героїчних (морських) походів козаків; б) козацько-селянських повстань 20 – 30-х рр. XVII ст.; в) Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького; г) «руйнування» козацької держави.

23. Про які події йдеться в уривку з історичного джерела?

«На Україні настала тепер лиха година. Було таке безладдя, що кожний робив, що хотів. Із заходу шарпали Україну польські війська; з півночі й сходу – московські, а з півдня набігали турки й татари. До того ще Україна розділилася на дві частини: Лівобережну та Правобережну (від ріки Дніпра). На Лівобережній вибрали одного гетьмана, на Правобережжі – іншого».

а) козацько-селянські постання 20 – 30-х рр. XVII ст. ; б) початок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.; в) період Руїни Української козацької держави; г) «добу героїчних походів козацтва» початку XVII ст.; д) Великий згін; е) Коліївщина.

24. Козацьке повстання 1702–1704 рр. під проводом С. Палія спричинено:

а) початком Північної війни між Росією та Швецією; б) зруйнуванням російськими військами Чортомлицької Січі; в) ліквідацією польським сеймом козацького устрою на Правобережній Україні; г) переходом гетьмана І. Мазепи та запорожців на бік шведського короля Карла XII.

25. Повстання гетьмана І. Мазепи було підтримане:

а) козацькими полками у складі російської армії на чолі з М. Гамалією; б) запорозькими козаками на чолі з отаманом К. Гордієнком; в) козаками Правобережжя на чолі з полковником С. Палієм; г) козаками Лівобережжя на чолі з полковником І. Скоропадським.

26. Повстання 1708–1709 рр. гетьмана І. Мазепи призвело до:

а) відновлення козацького устрою на Правобережній Україні; б) знищення автономних прав Гетьманщини і Запорозької Січі; в) запровадження кріпосного права на українських землях; г) поділу українських земель між Росією і Річчю Посполитою.

27. Коли відбулися описані нижче події?

«...За кілька днів після приєднання козацького головнокомандувача графа Мазепи до шведів князь Меншиков на чолі численного війська й артилерії пішов на Батурин, резиденцію гетьмана Мазепи... Здобувши місто силою, Меншиков віддав усе живе мечу та вогню...».

а) перша половина XVII ст.; б) друга половина XVII ст.; в) перша половина XVIII ст.; г) друга половина XVIII ст.

28. Про перехід на бік Івана Мазепи запорозьких козаків відомо, що:

а) і Мазепа, і Петро I наполегливо прагнули перетягти запорожців на свій бік; б) зустріч І. Мазепи, К. Гордієнка та Карла XII відбулася 27 червня 1709 р.; в) у відповідь на приєднання запорожців до І. Мазепи Петро I зруйнував Батурин; г) він відбувся після ухвалення «Пактів й конституції законів й вольностей Війська Запорозького».

29. Яка міжнародна подія мала вирішальний вплив на долю Лівобережної Гетьманщини на початку XVIII ст.?

а) розгром турків під Віднем польським військом на чолі з королем Я. Собеським; б) перший поділ Австрією, Пруссією та Росією Речі Посполитої; в) повстання під проводом С.Палія; г) Північна війна.

30. Якими були наслідки Північної війни для українських земель?

а) обмежено автономні права Гетьманщини, зруйновано Запорозьку Січ; б) приєднано Правобережну Гетьманщину до Росії; в) розпущено козацькі полки, запроваджено кріпацтво; г) ліквідовано незалежність Гетьманщини та Запорозької Січі.

31. Вставте пропущене.

Влітку 1727 р. зростає напруженість у російсько-турецьких відносинах. Росія розпочала підготовку до нової війни. За таких обставин уряд 1)____, розраховуючи на військову допомогу козаків, прагнув залучити на свій бік козацьку старшину. Було ліквідовано Малоросійську колегію й дозволено вибори гетьмана 2)_____.

а) 1) Петра I, 2) Данила Апостола; б) 1) Петра I, 2) Івана Скоропадського; в) 1) Петра II, 2) Данила Апостола; г) 1) Катерини II, 2) Данила Апостола.

32. За підсумками турецько-російської війни 1768–1774 рр. Кримське ханство:

а) зберегло залежність від Османської імперії; б) увійшло до складу Російської імперії; в) здобуло формальну незалежність; г) було поділене між Османською і Російською імперіями.

33. Які з наведених територій відійшли до Російської імперії в результаті російсько-турецьких війн другої половини XVIII ст.?

а) узбережжя Чорного моря між Південним Бугом і Дністром; б) узбережжя Чорного моря між Дніпром і Південним Бугом; в) гирло Дунаю; г) узбережжя Чорного моря між Дністром і Дунаєм; д) Кримський півострів; е) фортеця Азов та навколишні землі; є) Бессарабія.

34. Останній кошовий отаман Запорозької Січі, який закінчив своє життя у довічному ув'язненні на Соловецьких островах (Російська Федерація). Згодом, у 2008 році він був канонізований Українською православною церквою:

а) Петро Конашевич-Сагайдачний; б) Петро Калнишевський; в) Іван Мазепа; г) Пилип Орлик.

35. Укажіть за уривком з історичного джерела, яке доручення виконав генерал.

«Нашому генералу-поручику Текелю з довіреними нашими військами без будь-якого опору з боку козаків, тому що були оточені з усіх боків у цілковитому порядку найспокійнішим чином виконати доручену йому справу, уникаючи, наскільки це можливо, кровопролиття...»

а) зруйнував Запорозьку (Нову) Січ; б) закріпачив козаків Слобідської України; в) приєднав землі Кримського ханства до Російської імперії; г) придушив Коліївщину – гайдамацький рух на Правобережній Україні.

Список рекомендованої літератури:

1. Апанович О. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи і реальність. К., 1994. – 110 с.
2. Гуржій О. І. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку XX століття / гол. ред. Р. Стасюк. К.: Арій, 2012. – 336 с.
3. Дашкевич Я. Клан Хмельницького: легенда чи дійсність? // Україна в минулому. К.; Львів, 1992. Вип. 2. С. 78-92.

4. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. ; упоряд. Б. З. Якимович]. 4-те вид., змін. і допов. Львів: Світ, 1992. VIII. – 702 с.
5. Нагірняк А. Богдан Хмельницький – видатний стратег і полководець // Військово-науковий вісник інституту сухопутних військ Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2009. № 11. С. 139-149.
6. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.
7. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 1. Історія козацтва як предмет сучасної наукової дискусії. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 316 с.
8. Романько І.І. Україна у ранньомодерний час. Козацька доба. Навчально-методичний посібник. Частина 2. Козацтво в історії та культурі України. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 344 с.
9. Чухліб Т. Соратники Богдана Хмельницького: військово-політична діяльність Є. Гоголя (1648-1679 рр.) // Доба Богдана Хмельницького: Зб. наук. праць. К., 1995. С. 142-160.
10. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 2 / Ред. кол.: П. С. Сохань (голова). АН Української РСР. Інститут історії. К.: Наукова думка, 1990. – 566 с.

Практичне заняття 8.
Військові формування в Україні у XVIII ст. Участь українців у військових конфліктах XIX ст.

План:

1. Українські формування у війнах Російської імперії.
2. Україна у період Кримської війни (1853-1856).

Ключові терміни і поняття: *кріпацтво, Кримська війна, промисловий переворот, реформи, військові формування.*

Питання для усного обговорення:

1. Як називалася битва під Лейпцигом, в якій взяли участь українські козацькі полки?
2. На які 2 табори поділилася українська інтелігенція під час наполеонівського вторгнення. Чому? Відповідуйте.
3. Коли відбулося повстання Чернігівського піхотного полку в Україні, організоване декабристами? В чому полягало історичне значення декабристського руху?
4. Яких територіальних втрат зазнала Росія в результаті Кримської війни? Наслідки Кримської війни для українських земель.
5. В результаті яких подій було укладено Яський мирний договір?
6. Якими були причини здійснення військової реформи у 70-х роках XIX ст.? Відповідь обґрунтуйте.
7. Підготуйте коротке повідомлення на тему: «Як могли поліпшити становище російської армії заходи військової реформи 70-х рр. XIX ст.?»

Письмові завдання:

I. Заповніть таблиці:

«Воєнні дії під час Кримської війни»

Дата	Країни учасниці	Причини	Хід подій	Наслідки

«Кримська війна (1853-1856 рр.) та соціальні протести в Наддніпрянській Україні»

Назва руху	Київська козаччина	Похід у Таврію за волею
Дата		
Причини		
Привід		
Основні події		
Результат		
Наслідки		

«Буржуазні реформи 60 - 90 рр. XIX ст.: особливості у Наддніпрянській Україні»

Дата	Реформа	Зміст	Особливості проведення на Наддніпрянській Україні	Наслідки

II. Дайте відповідь на питання:

1. У чому виявилися особливості буржуазних реформ 1860 – 1890 рр. у Наддніпрянській Україні?
2. Як Кримська війна позначилася на становищі Наддніпрянської України?

III. Складіть історико-біографічний портрет про матроса-українця П.Кішку – героя, який відзначився відвагою під час оборони Севастополя.

IV. Виконайте вправу «Незакінченне речення»:

- У Кримській війні проти Росії виступили.....
- Кримська війна завершилась підписанням.....
- Кримська війна негативно позначилася на становищі Наддніпрянської України, оскільки....
- Напикінці війни масові антикріпосницькі рухи отримали назву....
- Початок селянської реформи пов'язаний із проголошенням....
- У 60 – 70 рр. XIX ст. проведено такі реформи....
- Воєнні поселення це....

Список рекомендованої літератури:

1. Ададуrow В.В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку ХІХ століття. Львів: Вид-во Укр. Католического університету, 2007. – 560 с.
2. Гуржій О., Реєнт О., Палій А. Війна 1812 року: український контекст. К.: Ін-т історії України, 2012. 154 с.
3. Маленко Л.М. Причини ліквідації Азовського козацького війська та переселення азовців на Кубань. URL: http://www.cossackdom.com/articles/m/malenko_likvidazov.htm
4. Романько І.І. Історія українського війська. Нариси у трьох томах. Т.1. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 472 с.
5. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.2. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 612 с.

Практичне заняття 9.

Військові формування українців наприкінці XIX – поч. XX ст.

План:

1. Перші юнацько-спортивні організації «Сокіл», «Січ», «Пласт».
2. Українці в війнах Російської імперії на початку XX ст.

Ключові терміни і поняття: національне відродження, громадянські права, революція, конституція, політичні партії, страйки, збройне повстання, реакція, чорносотенці, націоналізм, шовінізм, соціалізм.

Питання для усного обговорення:

1. Охарактеризуйте процес національного відродження на землях Східної Галичини. Чому там виникла потреба для створення юнацьких спортивних організацій? Відповідь обґрунтуйте.
2. Чи були «Січ», «Сокіл», «Пласт» підґрунтям для створення власної галицької армії? Відповідь обґрунтуйте.
3. Чому під час революції 1905 – 1907 рр. саме армія стала найбільш радикальною учасницею подій? Аргументуйте свою точку зору.
4. Охарактеризуйте причини поразки на панцернику «Потемкін».
5. Селянські рухи і виступи військових 1905–1907 рр.: причини, перебіг подій, результати.
6. Яку роль у революційних подіях 1905–1907 рр. зіграли військові? Наведіть приклади.

Письмові завдання:

I. Дайте відповіді на питання:

1. Проаналізуйте грудневе збройне повстання 1905 р. і відгомін цих подій в Україні.

II. Виконайте вправи:

1. Збройний виступ робітників під час першої буржуазно-демократичної революції відбувся у ___ році, у місті _____.

Привід:

Основні події:

Наслідки:

2. Заповніть пропущені місця.

Основною формою боротьби селян у 1905–1907 рр. залишалися _____.

Привід:

Основні _____ події:

3. Особливий режим обмеження волі (роззброєння, поселення у визначеній місцевості тощо), встановлений однією з воюючих держав щодо громадян ворожої або нейтральної держави або щодо військовослужбовців воюючих держав; ізоляція, тимчасовий арешт кого-небудь. Назвіть термін, що відповідає цьому визначенню. З яким періодом історії України пов'язане це явище? В яких державах це явище мало місце?

Список рекомендованої літератури:

1. Вацеба О. Нарис з історії українського руху в Західній Україні / О. Вацеба. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
2. Дем'янюк О. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни / О. Дем'янюк. – Львів: Нац. ун-т „Львівська політехніка”, 2004. – 20 с.
3. Історія українського війська: Курс лекцій / П.П. Ткачук, А.І. Харук, І.Я. Соляр та інші. – Львів: НАСВ, 2016. – 168 с.

4. Історія України та українського війська: Практикум / П.П. Ткачук, А.І. Харук, І.Я. Соляр та інші. – Львів: НАСВ, 2018. – 284 с.

5. Литвин М. Історія галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – Львів: Каменяр, 1990. – 200 с.

6. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії / Б. Якимович. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Просвіта, 1996. – 359 с.

Практичне заняття 10.

Перша світова війна і Україна

План:

1. Легіон Українських січових стрільців (УСС): організація, озброєння.
2. Участь у боях на полях Першої світової війни.

Ключові терміни і поняття: *Троїстий союз, Антанта, Галицька битва, Українські січові стрільці, Брусилівський прорив, анексія, капітуляція, репарації, мілітаризація.*

Питання для усного обговорення:

1. Яка дата вважається днем народження Легіону УСС?
2. Як проходили бої за гору Маківку у 1915 р.? Чим звершилися криваві бої за гору Лисоню у 1916 р.?
3. У чому полягає історичне значення діяльності УСС у 1914-1917 рр.?
4. Охарактеризуйте ключові етапи Галицької битви.
5. Охарактеризуйте ключові етапи Горлицької операції
6. Охарактеризуйте ключові етапи Брусилівського прориву.
7. Охарактеризуйте бойовий вишкіл в підрозділах УСС.
8. У чому полягала трагедія українського народу в Першій світовій війні? Чи можна було її уникнути?
9. Як Перша світова війна вплинула на зростання національної свідомості українського народу? Які це мало наслідки?
10. Визначте основні причини Першої світової війни. Як ці події відбилася на розвитку України?

Письмові завдання:

- I. Визначте стратегічні плани воюючих країн у Першій світовій війні:
 - Німеччина....
 - Австро-Угорщина...
 - Росія...
 - Франція...
 - Велика Британія...

II. Заповніть таблиці:

«Український національний рух на початку Першої світової війни»

Наддніпрянська Україна		Західноукраїнські землі	
Політична організація, час створення, лідер	Відношення до війни	Політична організація, час створення, лідер	Відношення до війни

«Воєнні дії на території України під час Першої світової війни»

Дата	Подія	Результат

«Спортивно-воєнізовані молодіжні організації в Україні»

Назва організації, основні напрями діяльності	Дата створення	Ініціатор створення, організатор

III. Дайте відповіді на питання:

1. Опишіть бойовий шлях УСС.
2. Назвіть основні підсумки Першої світової війни. Їх значення для України.
3. В чому полягала трагедія України в Першій світовій війні. Відповідь обґрунтуйте.

IV. Проаналізуйте документ:

«...Ідучи війною на австро-угорську монархію, Росія грозить загином також українському національному життю, яке знайшло охорону у конституційному устрої австрійської держави. Побіда Росії мала б принести українському народові австро-угорської монархії те саме ярмо, в яким стогне 30 мільйонів українського народу в Російській імперії. Побіда

австро-угорської монархії буде нашою перемогою. Нехай на руїнах царської імперії зійде сонце вільної України!».

Коли й у зв'язку з чим з'явився цей документ? Хто були його автори? Які наслідки мала ця подія для України?

«...Ми не є прихильниками війни, ми разом з цілим культурним світом уважаємо мир найціннішим добром людськості. Але бувають в історії держав і народів хвилі, коли війна являється неминуча. І коли не можемо війни відвернути, то мусимо старатися, щоб ті жертви, яких вона від нас вимагає, не пішли марно, щоби кров батьків принесла добро дітям. Війни хоче цар російський, самодержавний володар імперії...»

Яку назву мав цей документ, випущений Головною українською радою? З якими подіями в історії України пов'язана його поява? Назвіть основні положення цього документа.

V. Виконайте тестові завдання:

1. Установіть відповідність між подією та її наслідками.

а) повалення самодержавства, розпад Російської імперії, Українська революція ; б) посилення концентрації виробництва, зростання питомої ваги України в економіці Російської імперії; в) руйнування селянської общини, перетворення Наддніпрянської України в одного з основних експортерів хліба до Європи; г) втрата чинності Емського указу, легалізація діяльності українських політичних партій, створення українських думських громад; д) скасування панщини та особистої залежності селян, надання селянам громадянських прав

1) економічна криза 1900–1903 рр.; 2) революція 1905–1907 рр.; 3) Столипінська реформа 1906–1911 рр.; 4) Перша світова війна 1914–1918 рр.

2. Позначте, між якими державами були поділені українські землі напередодні Першої світової війни:

а) Росія, Польща, Румунія; б) Росія, Угорщина, Румунія; в) Росія, Австро-Угорщина; г) Росія, Австро-Угорщина, Румунія.

3. Переважна більшість українських земель напередодні Першої світової війни належали:

а) Австро-Угорській імперії; б) Російській імперії; в) Османській імперії; г) Румунії.

4. На які українські землі напередодні війни претендувала Російська імперія, керуючись виразом «исконно русские земли»?

а) Східна Галичина, Поділля, Закарпаття; б) Закарпаття, Волинь, Поділля;
в) Північна Буковина, Східна Галичина, Поділля; г) Закарпаття, Східна Галичина, Північна Буковина.

5. На які українські землі напередодні та під час Першої світової війни претендувала Німеччина?

а) Бессарабія та частина Буковини; б) Придніпров'я, Донбас, Крим; в) Волинь та Поділля; г) Закарпаття та Північна Буковина.

6. Підкорення економічного, політичного, суспільного життя військовим цілям називається:

а) реквізиція; б) окупація; в) мілітаризація; г) міграція.

7. Тимчасове захоплення військовими силами однієї держави території іншої держави має назву:

а) анексія; б) парцеляція; в) окупація; г) мілітаризація.

8. Виселення населення як спосіб кримінального або адміністративного покарання називається:

а) репатріація; б) експропріація; в) депортація; г) репарація.

9. Співвіднесіть поняття з їхніми визначеннями.

а) анексія; б) автономія; в) інкорпорація; г) інтервенція

1) відкрите або замасковане втручання однієї або декількох держав у внутрішні справи іншої держави ; 2) включення до складу, приєднання;

3) самоврядування певної частини держави, здійснюване в рамках, передбачених загальнодержавними законами; 4) насильницьке захоплення державою території іншої держави і включення її до складу держави; 5) перехід економіки на випуск переважно військової продукції.

10. Яка країна з початком Першої світової війни окреслила свої стратегічні наміри наступним чином: «наша головна мета в цій війні полягає у довготривалому ослабленні Росії і тому, на випадок нашої перемоги, ми приступимо до створення незалежної від Росії Української держави. Маючи це на увазі, ми будемо підтримувати діяльність Союзу визволення України»?

а) Польща; б) Велика Британія; в) Австро-Угорщина; г) Румунія.

11. Яка країна на початку ХХ ст. визначила свої зовнішньополітичні пріоритети таким чином: «...твердо приймаються такі завдання на найближчі роки: 1) приєднати західні землі та належною поступовістю викоринити тут мазепинський дух; 2) заволодіти протоками, які мають для нас виключне стратегічне значення для виходу нашого флоту з Чорного моря до Середземного»?

а) Росія; б) Румунія; в) Німеччина; г) Австро-Угорщина.

12. Яку подію, пов'язану з військовими діями під час Першої світової війни, росіяни могли оцінювати як завершення «справи великого князя Івана Калити»

а) окупацію Галичини у 1914 р.; б) бої за г.Маківку в 1915 р.; в) Брусиловський прорив 1916 р.

13. Позначте назви фронтів російської армії, що проходили українськими землями в роки Першої світової війни:

а) Південний и Південно-Західний; б) Південно-Західний і Румунський; в) Західний і Південно-Західний; г) Південний і Західний.

14. Назвіть українські території, на яких точилися воєнні дії під час Першої світової війни:

а) Закарпаття, Буковина, Галичина, Центральна Україна; б) Центральна Україна, Буковина, Галичина, Волинь; в) Волинь, Закарпаття, Буковина, Галичина; г) Галичина, Закарпаття, Волинь, Поділля.

15. Легіон Українських січових стрільців – це військова частина, створена за ініціативи:

а) Союзу визволення України у складі німецької армії, що діяла проти румунської армії у 1914–1916 рр.; б) Головної української ради у складі австрійської армії, що діяла проти російської армії у 1914–1918 рр.; в) Карпато-руського визвольного комітету у складі російської армії, що діяла проти австрійської армії у 1915–1917 рр.; г) Товариства українських поступовців, що діяла як проти російської, так і проти німецької армії у 1916–1918 рр.

Список рекомендованої літератури:

1. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. Кн.1: Історичні нариси / Упорядн. О. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. К.: ТОВ Вид-во «КЛІО», 2014. – 784 с.
2. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). Ін-т історії України НАН України. К.: ТОВ Вид-во «КЛІО», 2015. – 800 с.
3. Головченко В. І. Українське питання в роки Першої світової війни: монографія. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. К.: Парламентське вид-во, 2009. – 448 с.
4. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до п. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Українська Центральна Рада 1917-1918 рр. К.: Темпора, 2002. Т. 1. – 367 с.
5. Жванко Л. М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монографія. Х.: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
6. Історія січових стрільців: воєнно-історичний нарис. К. : Україна, 1992. – 346 с.
7. Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років. Львів, 2005. – 376 с.
8. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с.
9. Литвин В. М. Перша світова війна 1914-1918 рр. і Україна. Ін-т історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2014. – 452 с.
10. Литвин В. М. Україна у війнах і революціях ХХ ст., 1914-1945 роки. Ін-т історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. – 397 с.

11. Лукіянович Денис. Маківка – гора стрілецької невмирущої слави. НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів: [б.в.], 2005. – 150 с.
12. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.2. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 612 с.
13. Романько І.І. Національно-демократична революція в Україні (1917–1921 роки). Історичні нариси. Частина 1. Навчально-методичний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. – 278 с.
14. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. Львів : НТШ, 1995. – 357с.
15. Українські Січові Стрільці 1914-1920 / за ред. Б. Гнаткевича. Львів: Слово, 1991. – 160 с.

Практичне заняття 11.

Українське військо епохи Революції 1917-1921 рр.

План:

1. Українське військо періоду Української революції 1917-21 рр.
2. Військо Гетьманату П. Скоропадського.
3. Українці в лавах Червоної армії часів Української революції.

Ключові терміни і поняття: *Українська Центральна рада, автономісти, національні збройні сили, Українська Галицька армія, Українська Народна Республіка, універсали Центральної Ради, гетьманат, Директорія, I Зимовий похід, II Зимовий похід, більшовики.*

Питання для усного обговорення:

1. Що дало привід більшовикам розпочати війну проти першої УНР?
2. Яке стратегічне значення мав бій під Крутами?
3. Які стратегічні цілі переслідував Перший Зимовий похід?
4. Розкрийте процес утворення єдиної армії УНР. Назвіть його позитивні та негативні сторони.
5. Чому УНР довелося вести боротьбу на два фронти? Який вихід було обрано С. Петлюрою і чому?
6. Що перешкодило остаточному об'єднанню УГА та армії УНР в їхній боротьбі проти більшовиків за відновлення національної незалежності країни в другій половині 1919 р.?
7. Чи можна стверджувати, що наступ денікінських військ на Київ був катастрофою для УНР? Аргументуйте свою відповідь.
9. Коли було сформовано уряд радянської України? Чому радянські війська взимку 1918 – 1919 рр. порівняно легко встановили контроль над великою територією України?
10. Аналізуючи перемогу Польщі над ЗУНР, сучасний польський історик Мацей Козловський писав, що «мало яка виграна війна коштувала Польщі так дорого, як ця швидка, порівняно дешева і блискавча перемога...». Зробіть висновок: яку ціну заплатила Польща за свою перемогу над ЗУНР?
11. Якими були наслідки радянсько-польської війни для України 1920 р.?
12. Які причини поразки самостійницьких військ України у воєнних діях 1918–1920 рр.? Охарактеризуйте ці причини.
13. Сформулюйте уроки боротьби українського народу за незалежність у 1917–1921 роках. Навіщо ці уроки потрібні нам сьогодні?

14. Які уроки ми можемо взяти з поразки революції 1917–1921 рр. для сучасного процесу державотворення?

Письмові завдання:

I. Поясніть поняття:

Всеросійський комітет порятунку батьківщини та революції.....

Добровольча армія.....

воєнно-диктаторський режим.....

загальна військова повинність.....

II. Доповніть речення, вибравши із наведених у дужках варіантів відповідей правильний:

Ризький мирний договір, укладений у березні (1919, 1920, 1921) року між (УНР і Польщею; ЗУНР, УНР і Польщею; Українською СРР, радянською Росією та Польщею) передбачав (остаточне встановлення правового статусу Східної Галичини; встановлення спільного кордону між Польщею та РСФРР; спільний похід УНР і Польщі проти радянської Росії).

III. Виконайте тестові завдання:

1. На початку 1917 р. позиція Центральної Ради щодо створення української армії полягала в тому, що:

а) Центральна Рада принципово заперечувала необхідність створення українських військових частин та виступила проти тих, хто ініціював цей процес;

б) Центральна Рада чинила опір процесові створення української армії, оскільки боялася, що це негативно вплине на намір російських політичних кіл надати Україні автономію, намагалася не підтримувати зв'язки зі створеними українськими полками;

в) Центральна Рада спочатку не погоджувалася на створення української армії, вважаючи, що це зашкодить отриманню Україною автономії «легітимним шляхом». Однак, коли такі підрозділи виникли, вона взяла їх під свій контроль, створивши Військовий генеральний комітет;

г) Центральна Рада виступила ініціатором створення українських військових підрозділів. З цією метою вона утворила Військовий генеральний комітет, який безпосередньо керував справою.

2. Яка організація чи установа виступила ініціатором створення української національної армії у 1917 р.:

а) Центральна Рада; б) Тимчасовий уряд; в) Український військовий клуб ім. Павла Полуботка; г) Товариство українських поступовців.

3. Які вимоги містив «Маніфест Ради Народних Комісарів до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради»?

а) відмовитися від спроб дезорганізації спільного фронту (тобто відмовитися від створення Українського фронту); б) не пропускати військових із фронту на Дон або інші райони з ворожими Раднаркомом урядами; в) забезпечити безперебійне постачання хліба з України до Росії; г) повернути рухомий склад залізниць; д) обмежити владу УЦР п'ятьма губерніями; е) пропускати більшовицькі війська на Південний фронт; припинити роззброєння радянських полків і червоногвардійців в Україні; є) не підписувати мирного договору з країнами Четверного союзу.

4. Збройний виступ самостійників у Києві спричинено:

а) проголошенням радянської влади в Україні; б) оприлюдненням Українською Центральною Радою Другого Універсалу; в) висуванням російським Раднаркомом ультиматуму Українській Центральній Раді; г) наданням Тимчасовим урядом Тимчасової інструкції для Генерального секретаріату.

4. Які політичні сили наприкінці жовтня – на початку листопада 1917 р. вели збройну боротьбу за владу в Києві?

а) Українська Центральна Рада, підтримана українськими військовими частинами; б) більшовики, що спиралися на Ради робітничих і солдатських депутатів; в) сердюцька дивізія генерала П. Скоропадського; г) анархістські збройні загони Н. Махна; д) прихильники Тимчасового уряду Росії, згуртовані навколо Штабу Київського Воєнного округу; е) частина Добровольчої армії генерала А. Денікіна; є) підрозділи головного отамана Армії УНР.

5. Яка подія стала свідченням патріотизму і самовідданості української молоді в боротьбі з агресією радянської Росії проти УНР?

а) бій на горі Маківка; б) бій під Крутами; в) бій під Мотовилівкою; г) бій на горі Лисоня.

*6.Що сприяло проголошенню цитованої нижче декларації Директорії УНР ?
«Уповноважена силою і волею трудящих України... Директорія цим заходом довершила перший акт соціального та національно-політичного визволення українського народу. Наступним етапом нашої революції є творення нових, справедливих... соціальних і політичних форм».*

а) укладення Варшавської угоди; б) завершення війни з радянською Росією;
в) анулювання Брест-Литовського мирного договору; г) повалення гетьманського режиму П. Скоропадського.

7.Яка подія увійшла в історію під назвою «Листопадовий зрив»?

а) наступ військ ЗУНР у листопаді 1918 р. на Перемишль; б) повстання українських підрозділів у Львові 1 листопада 1918 р., встановлення української влади в місті; в) повстання проти гетьмана П. Скоропадського, очолюване Директорією; г) повстання робітників заводу «Арсенал» у Києві.

8.Яка із перелічених воєнних операцій принесла славу Українській Галицькій Армії і мала шанс переломити хід українсько-польської війни 1919 р. ?

а) Чортківська офензива; б) звільнення Львова від польської армії; в) Брусилівський прорив.

9.На початку 1919 р. армія УНР вела військові дії водночас проти:

а) білогвардійців та махновців; б) червоної армії, білогвардійців, махновців та військ Антанти; в) махновців та військ Антанти; г) червоної армії, білогвардійців, махновців.

*10.На які роки припадає наведена характеристика становища в Україні?
«...Денікінська влада занепадала, більшовицька лише формувалася. Державні органи УНР розпалися на кілька частин. Члени Директорії А. Макаренко та Ф. Швець були відряджені до Європи. Голова Директорії С. Петлюра виїхав до Варшави, де перебувала частина уряду та українська дипломатична місія на чолі з А. Лівіцьким, вів переговори з поляками. Прем'єр-міністр І. Мазепа з іншою частиною уряду залишилися на території України. Порятунок із*

«трикутника смерті» для армії знайшли в партизанському поході у тилах білих і червоних».

а) середина 1919 р.; б) кінець 1919 р.; в) середина 1920 р.; г) кінець 1920 р.

11. Поразка українців у ході національно-визвольної війни проти польських окупантів у квітні – липні 1919 р. була спричинена:

а) підтримкою Польщі країнами-переможницями у першій світовій війні, які дали Польській республіці дозвіл «ввести свої осередки аж по р. Збруч»

1) так, 2) ні;

б) на боці Польщі в боротьбі проти ЗУНР брали участь французькі війська

1) так, 2) ні;

в) бойові дії УГА підтримувалися військами Директорії, яка активно включилася в боротьбу проти польських окупантів. Однак об'єднані українські війська поступалися чисельністю та якістю озброєння полякам

1) так, 2) ні.

12. Зимовий похід 1919 р. – це:

а) операція українських армій з визволення Правобережної України від Червоної армії у 1919 р.; б) дії українських військ з визволення Києва у 1919 р.; в) п'ятимісячний рейд українських військ по тилах денікінської та Червоної армій у 1919 – 1920 рр.

13. Про яку подію йдеться?

«...Перед від'їздом за кордон С. Петлюра призначив командувачем Армією УНР генерала Михайла Омеляновича-Павленка. На чолі з ним армія вирушила в п'ятимісячний похід. Близько 10 тисяч бійців Армії УНР, долаючи спротив білих військ, прорвали фронт та вирушили до столиці. Білогвардійці, які теж потерпали від тифу й виснажилися в боях із червоними, не чинили спротиву. З лютого 1920 р. почалися бої з червоними, що на той час уже витіснили білогвардійців. Похід Армії УНР, хоч і не мав практичних наслідків, проте сприяв продовженню національно-визвольної боротьбі, підтримував віру українців у перемогу».

а) Чортківська офензива; б) Перший «Зимовий похід»; в) Другий «Зимовий похід»; г) Польсько-радянська війна.

14. У квітні 1920 р. був підписаний Варшавський договір між:

а) урядами УНР та Польщі; б) урядами УНР та радянської Росії; в) урядами радянської України та Польщі.

15. Червоний терор – це:

а) політика масових репресій та вбивств, яку проводили більшовики в Україні проти класових ворогів та мирного населення; б) політика Центральної Ради проти тих, хто не визнавав її повноважень; в) акції партизан та повстанців, що діяли в Україні в роки революції.

16. Що відіграло вирішальну роль у вигнанні більшовиків з України навесні – влітку 1919 р.?

а) селянський повстанський рух; б) наступ «білої» армії генерала А. Денікіна; в) спільний наступ об'єднаних українських армій; г) наступ німецької та айстро-угорської армій.

17. Установіть хронологічну послідовність подій:

а) державний переворот і приход до влади П. Скоропадського; б) Брестський мир між УНР та державами Четверного союзу; в) перший «Зимовий похід «військ УНР; г) збройний виступ самостійників.

18. Як між собою пов'язані Варшавська угода 1920 р. між УНР і Польщею і Ризький мирний договір 1921р. між радянськими республіками та Польщею?

а) обидва договори були укладені після тривалої війни між сторонами; б) обидва договори вирішували долю Східної Галичини на користь Польщі; в) обидва договори передбачали встановлення союзницьких відносин між учасниками; г) обидва договори клали край бойовим діям на території України.

19. Хто був ініціатором Першого зимового походу?

а) Симон Петлюра; б) Василь Тютюнник; в) Ісаак Мазепа.

20. Яку нагороду отримали учасники Першого зимового походу?

а) Іменну шаблю та коня; б) Грошову винагороду; в) Орден Залізного Хреста.

Список рекомендованої літератури:

1. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. Кн.1: Історичні нариси / Упорядн. О. Реєнт. НАН України. Інститут історії України. К.: ТОВ Вид-во «КЛІО», 2014. – 784 с.
2. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. Кн. 2: Мовою документів і свідчень / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). Ін-т історії України НАН України. К.: ТОВ Вид-во «КЛІО», 2015. – 800 с.
3. Героїка трагедії Крут / Упоряд. В.Сергійчук. Київ: Україна, 2008. – 462 с.
4. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Славетні битви на теренах України: від князівської доби до початку ХХ століття / Гол. ред. Р. Стасюк. К. : Арій, 2012. – 336 с.
5. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Українська Центральна Рада 1917-1918 рр. К.: Темпора, 2002. Т. 1. – 367 с.
6. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 248 с.
7. Крути: Збірка у пам'ять героїв Крут / Упор. Зінкевич О. Київ: Смолоскип, 2008. – 422 с.
8. Карпинець І. Галичина: Військова історія 1914-1921 років. Львів, 2005. – 376 с.
9. Литвин В. М. Україна у війнах і революціях ХХ ст., 1914-1945 роки. Ін-т історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. – 397 с.
10. Романько І.І. Боротьба за відродження державності України (1917–1921 роки). Навчальний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. – 150 с.
11. Романько І.І. Видатні постаті України в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Навчально-методичний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. – 290 с.
12. Романько І.І. Збройні Сили України уроки національно-державного відродження (1917–1921 роки). Навчальний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. Частина 1. – 296 с.
13. Романько І.І. Збройні Сили України уроки національно-державного відродження (1917–1921 роки). Навчальний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. Частина 2. 134 с.
14. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.2. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 612 с.
15. Романько І.І. Національно-демократична революція в Україні (1917–1921 роки). Історичні нариси. Частина 1. Навчально-методичний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. – 278 с.

16. Романько І.І. Національно-демократична революція в Україні (1917–1921 роки). Історичні нариси. Частина 2. Навчально-методичний посібник. Кропивницький: ЛА НАУ, 2017. – 260 с.
17. Сідак В. Полковник Петро Болбочан – трагедія українського державника. К.: Темпора, 2009. – 426 с.
18. Тинченко Я. Українські збройні сили: березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії): наукове видання. К.: Темпора, 2009. – 480 с.
19. Удовиченко О. Україна у війні за державність. К.: Україна, 1995. – 206 с.
20. Якимович Б. Збройні Сили України: Нарис історії. Львів: Просвіта, 1996. – 360с.

Практичне заняття 12.

Друга світова війна і Україна (1939-1945)

План:

1. Діяльність Української військової організації та Організації українських націоналістів. Рейди похідних груп ОУН на території України.
2. Радянський рух опору в період Другої світової війни.
3. Український вимір Другої світової війни.

Ключові терміни і поняття: *світова війна, антигітлерівська коаліція, другий фронт, пакт Молотова-Ріббентропа, воєнна операція, окупація, підпілля, рух опору, партизанський рух, Українська повстанська армія, депортація, терор, етнічні чистки, кореній перелом у війні.*

Питання для усного обговорення:

1. Яку мету переслідувало сталінське керівництво, віддаючи наказ Червоній армії перейти радянсько-польський кордон 17 вересня 1939 р.? Відповідь аргументуйте.
2. Які причини невдач Червоної армії в початковий період радянсько-німецької війни?
3. Яке військово-стратегічне значення мала битва за Дніпро?
4. Яку роль у визволенні України відіграв партизанський і підпільний рух?
5. Які приклади героїзму і жертвовності українських воїнів ви можете навести?
6. 23 червня 1941 року була створена Ставка Верховного Головнокомандування – вищий орган стратегічного керівництва збройними силами СРСР (керувала фронтами, флотами, авіацією). Головою її був Сталін. 30 червня 1941 року був створений Державний Комітет Оборони (ДКО) – вищий орган, що зосередив у роки війни всю повноту влади. Головою його також був призначений Сталін. Хоча Ставка була колегіальним органом, вона ніколи не збиралася у повному складі, викликались ті, хто був потрібен Сталіну. Сталін був одночасно Верховним головнокомандувачем, займав пост наркома оборони СРСР, Генерального секретаря ЦК партії, голови Ради народних комісарів. Що дала така централізація влади в роки війни? Зробіть відповідні висновки.
7. У чому полягає трагедія українського національного руху в роки Другої світової війни?

8. Як заслуги українського народу у Другій світовій війні були оцінені міжнародним співтовариством?
9. Як Ви гадаєте, чому частина населення Західної України вітала прихід Червоної армії у 1939 р? Сформулюйте свої аргументи у вигляді тез.
10. За якими принципами мали розвиватися радянсько-німецькі відносини на основі пакту про ненапад 1939 р.?
11. Які причини боротьби формування УПА проти Армії Крайової?
12. Як Ви вважаєте, якими об'єктивними та суб'єктивними факторами, на Вашу думку, зумовлювалося продовження збройної боротьби ОУН-УПА проти радянської влади в 1945–1952 рр.?
13. Історик О. Субтельний відзначає: *«220 тисяч українців у 1944 році носили німецьку форму, 2 млн. українців воювали на боці СРСР. багато українців знаходилися в польській, румунській, угорській, чеській, американській і канадській арміях»*. Прокоментуйте цей текст. Які висновки ви можете зробити?
14. Яка мета боротьби УПА? Який ідеал Української держави вбачали провідники УПА? Чи можливо було за тих умов досягти проголошеної мети?

Письмові завдання:

I. Прочитайте текст і дайте відповідь на запитання.

«Під вогнем артилерії та ударами німецької авіації змушені були воїни наводити переправу. Війська часто переправлялися через Дніпро без танків і важкої артилерії. Під вогнем ворога пливли на правий берег воїни хто як міг: тримаючись за колоди, дошки, плащ-палатки, напхані соломною. Тонули тисячами в холодній листопадовій воді».

У якому році відбулася описана подія та які наслідки вона мала?

II. Події Другої світової війни на радянсько-німецькому фронті (Закінчити недописану тезу)

- 1) План знищення населення та «освоєння» окупованих територій на Сході називався.....
- 2) «Визвольний похід» Червоної армії розпочався.....
- 3) Оборона Севастополя тривала дні і закінчилася

- 4) Центром рейхскомісаріату «Україна» було місто.....
- 5) Державний Комітет Оборони (ДКО) очолив.....
- 6) Система німецької оборони вздовж правого берега Дніпра, де передбачалось зупинити наступ радянських військ, називалася.....
- 7) Київ було звільнено листопада 194.....року.
- 8) Друга світова війна розпочалася..... і завершилася.....

III. Заповніть таблицю:

- 1) Східна Волинь; 2) Татарбунарське повстання; 3) Поділля; 4) Закарпаття;
- 5) Східна Галичина; 6) Західна Волинь; 7) Північна Буковина; 8) пацифікація;
- 9) Карпатська Січ; 10) «санация»; 11) мадярофіли; 12) В. Залозецький;
- 13) Таємний Львівський університет;
- 14) Євген Коновалець.

Польща	Румунія

«Українські землі у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини»

Території	Українські землі під владою Польщі	Українські землі під владою Румунії	Українські землі під владою Чехословаччини
Політика уряду			

«Націоналістична течія Руху опору в Україні»

Мета Руху опору	Організаційне оформлення	Райони діяльності	Лідери руху

«Партизанський радянський рух»

Мета Руху опору	Організаційне оформлення	Райони діяльності	Лідери руху

«Боротьба радянської влади з УПА»:

Період, дата	Зміст

«Рух опору в Європі»

Країна	Організації, збройні формування руху опору	Основні події визвольної боротьби
Франція		
Польща		
Чехія і Словаччина		
Італія		

III. Поясніть зміст термінів:

«Східний вал»; Колабораціонізм; Рух Опору; Окупація; Остарбайтери; Бабин яр.

IV. Установіть відповідність між поняттями та їх визначеннями:

А. «дивна війна»	1. Агресія СРСР проти Польщі, що розпочалася 17 вересня 1939 р. за попередньою домовленістю з Німеччиною;
Б. «зимова війна»	2. Період з вересня 1939 р. по травень 1940 р., коли на Західному фронті не велось активних бойових дій,
В. «визвольний похід»	3. Період воєнних дій з 30 листопада 1939 р. — по 12 березня 1940 р. між СРСР та Фінляндією
Г «рейкова війна»	4. Період початку необмеженої підводної війни в Атлантиці після вступу у війну США
	5. Засіб партизанської боротьби, спрямований на руйнування залізниць і мостів.

V. Виконайте тестові завдання:

1. Співпраця громадян захопленої держави з окупаційною адміністрацією – це:

а) протекціонізм; б) комунізм; в) конфіскація; г) колабораціонізм.

2. *Особливістю нацистського «нового порядку» є:*

а) ліквідація колгоспів та радгоспів; б) відкриття університетів; в) заборона використання примусової праці місцевого населення; г) запровадження комендантської години.

3. *Коли Червона Армія розпочала «визвольний похід» на західноукраїнські землі, здійснюючи агресію проти Польщі:*

а) 23 серпня 1939 р.; б) 1 вересня 1939 р.; в) 17 вересня 1939 р.; г) 28 вересня 1939 р.

4. *Назвіть прізвище радянського льотчика-аса, який збив 62 літаки ворога, більше ніж будь-який інший льотчик союзників, і був тричі нагороджений Золотою Зіркою Героя Радянського Союзу:*

а) О. Покришкін; б) І. Кожедуб; в) М. Гастелло; г) О. Маресьєв.

5. *Яка головна мета об'єднувала всі течії руху Опору в Україні:*

а) здобуття незалежності України; б) відновлення радянської влади; в) вигнання окупантів з території України; г) відновлення Української Народної Республіки.

6. *Коли було звільнено від фашистів останній населений пункт УРСР с. Лавочне Дрогобицької області:*

а) 8 жовтня 1944 р.; б) 14 жовтня 1944 р.; в) 28 жовтня 1944 р.; г) 6 листопада 1943 р.

7. *Упорядкуйте події в хронологічній послідовності:*

а) початок окупації України німецько-фашистськими військами; б) визволення України від німецько-фашистських загарбників; в) створення ОУН; г) загибель Р. Шухевича.

8. Упорядкуйте події в хронологічній послідовності:

а) Звільнення України; б) Київська оборонна операція; в) підписання Гітлером «плану Барбаросса»; г) Сталінград

9. Які умови сприяли успішному форсуванню Дніпра радянськими військами у 1943 р. (З правильні відповіді):

- а) визнання радянським урядом права українського народу на відновлення своєї незалежності від російської держави;
- б) успішне завершення Курської битви та визволення Лівобережної України;
- в) ранні морози, які скували Дніпро кригою;
- г) масовий героїзм та величезні втрати у лавах Червоної армії;
- д) активізація партизанської боротьби проти німецьких загарбників.

Список рекомендованої літератури:

1. Баран В. Україна: західні землі: 1939-1941 рр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 448 с.
2. Боляновський А. Дивізія «Галичина»: Історія. Львів: Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2000. – 528 с.
3. Гриневич В. Військове будівництво в радянській Україні (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.) // Історія українського війська. 1917-1995. Львів : Світ, 1996. С. 332-453.
4. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Рівне: ППДМ, 2008. Т. 1. – 832 с.
5. Кентій А. Радянський рух Опору на окупованій території України. К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – 97 с.
6. Кентій А. Радянські партизани 1941-1944: світло і тіні. К.: Н. Брехуненко, 2010. – 78 с.
7. Коваль М. Україна: 1939-1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. К.: Вища школа, 1995. – 194 с.
8. Косик В. Україна у Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2002. – 383 с.
9. Ленартович О. Український національно-визвольний рух на Волині в роки Другої світової війни: монографія. Луцьк: Волин. Нац. ун-т ім. Л. Українки, 2011. – 412 с.
10. Патриляк І. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Ніжин: Лисенко М., 2010. – 590 с.

11. Патриляк І. Український визвольний рух у роки Другої світової війни // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси у двох книгах. К.: Наукова думка, 2011. Кн. 2. С. 386-429.
12. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.2 Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 612 с.
13. Романько І.І. Україна у Другій світовій війні. Навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЛА НАУ, 2016. – 76 с.
14. Романько І.І. Радянська історіографія про початковий період німецько-радянської війни на території України: сучасний аналіз та інтерпретації. Наукові записки. Серія: Історичні науки. Випуск 24: Зелена Брама. Літо 1941-го: Героїзм і трагедія 6-ї та 12-ї армій. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. – С. 135–156.
15. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси: У двох книгах. К. : Наукова думка, 2011. Кн. перша. 731 с.; Кн. друга. – 941 с.

Практичне заняття 13.

Українці в збройних силах СРСР (1922 – 1990 рр.)

План:

1. Участь українців ав процесі формування збройних сил СРСР.
2. Участь українців у найбільших військових конфліктах другої половини ХХ ст.

Ключові терміни і поняття: *червона армія, радянська армія, військовий округ, воєнна доктрина, холодна війна, військово-політичний блок, країни Варшавського договору, «холодна війна», гонка озброєнь, радянсько-афганська війна.*

Питання для усного обговорення:

1. Охарактеризуйте процес завершення українсько-польських територіальних домовленостей після Другої світової війни?
2. Як позначився на внутрішньому житті в СРСР та УРСР початок «холодної війни»? Аргументуйте відповідь.
3. Як ви вважаєте, чи впливала «холодна війна» на євроінтеграційні процеси? Аргументуйте відповідь.
4. Коли відбулося уведення військ СРСР та країн Організації Варшавського договору до Чехословаччини? Хто вчинив акт самоспалення на знак протесту проти агресії СРСР щодо Чехословаччини? Чи повпливали події у Чехословаччині на внутрішню ситуацію у СРСР?
5. З якими подіями пов'язано утворення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод? Охарактеризуйте діяльність УГГ.
6. Коли почалося виведення (за іншими оцінками – інтервенція) радянських військ з Афганістану? Які зовнішньополітичні наслідки мав цей крок для СРСР?

Письмові завдання:

I. Виконайте творчі завдання:

1. Із наведених у дужках варіантів відповіді виберіть правильний:

Організацію українських націоналістів було створено на з'їзді офіцерського об'єднання у (1919, 1920, 1929) році у (Відні, Львові, Варшаві). Її очолив (С.Бандера, А.Мельник, Є.Коновалець).

2. Наведіть до кожної позиції запропонованого переліку по два конкретних приклади форм протистояння СРСР і західних країн у період «холодної війни»:

взаємні погрози –

дипломатичні маневри –

гонка озброєнь –

локальні збройні конфлікти –

боротьба спецслужб –

ідеологічне протиборство –

II. Заповніть таблицю «Холодна війна»:

	Західний блок держав	Східний блок держав
Очолоювався: (держави, лідери)		
Основні форми правління (вказати)		

III. Виконайте тестові завдання:

1. Уряд якої країни вживав упродовж 1920 – 1930-х років описані нижче заходи ?

«На Волині та Поліссі протягом п'яти років осаджено понад 8 тисяч родин військових. Дано їм, за розпорядженням уряду, найкращі землі від 20 до 80 га, деревину на будівництво, грошей чимало»:

а) Румунії; б) Чехословаччини; в) Польщі; г) Угорщини.

2. Члени ОУН у боротьбі за незалежність України надавали перевагу:

а) мирним, парламентарним формам боротьби; б) організованим у рамках закону страйкам, демонстраціям, бойкотам; в) терористичним актам, експропріації та саботажу.

3. Про яке явище на західноукраїнських землях у 1930 р. йдеться в уривку з історичного джерела?

«Окруживши зі всіх сторін та розставивши сторожі на всіх дорогах, около години 5 вечора кінні патрулі уланів в'їхали в передмістя Яворова: Наконечне, Наконечне-Кінець і с. Поруденко... Всіх прохожих та переїжджаючих легітимовано та провірювано імена зі списками громадян Наконечного... Задержаних зібрано в гуртки, яких патрулі гнали до будинку читальні «Просвіти». Кінний конвой змушував проваджених бігти, а коли деякі старі люди не могли бігти, то бито їх палками по голові та де попало... Перевіривши виписаних на листі громадян та замкнувши їх в одному з приміщень читальні, коло години 9 ввечері улани розпочали биття. Викликували одного за другим по імені до другої кімнати, де при столі сидів поручик та кілька підстаршин, а біля них стояла лавка та кілька жовнірів які виконували езекуції....».

а) репатріація; б) розкуркулення; в) осадництво; г) пацифікація.

4. Установіть відповідність між стислими характеристиками історичних діячів та їхніми іменами:

- 1) у червні 1934 р. заарештований, згодом засуджений за організацію терористичних актів; у вересні 1939 р. звільнений з тюрми. Після відмови скасувати акт відновлення Української держави, проголошений у Львові, ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен;
- 2) один із засновників Українського союзу хліборобів-державників. Редагував друкований орган УСХД – «Хліборобська Україна», у якому опублікував політичний трактат «Листи до братів-хліборобів», де виклав програмові засади українського консерватизму. Його політичним ідеалом була конституційна монархія;
- 3) командир корпусу Січових стрільців на східноукраїнських землях, полковник Армії УНР, ініціатор створення Української військової організації та Організації українських націоналістів, перший голова її Проводу;
- 4) учасник Української революції 1917–1921 рр., співзасновник Української військової організації. У 1938 р. став головою Проводу ОУН, на початку 1940 р., після розколу ОУН, очолив одну з фракцій організації.

а) Андрій Мельник; б) Степан Бандера; в) Євген Коновалець; г) Дмитро Мануїльський; д) В'ячеслав Липинський.

1 ___ 2 ___ 3 ___ 4 ___

5. Метою діяльності Організації Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародної організації, яка заснована 24 жовтня 1945 року на конференції у Сан-Франциско на підставі Хартії Об'єднаних Націй є:

а) підтримання і зміцнення миру і міжнародної безпеки та розвиток співробітництва між державами світу; б) сприяння міжнародному економічному і соціальному співробітництву та розвитку; в) збереження довоєнних кордонів між державами.

6. Операція «Вісла» – це :

а) переселення українського населення з його етнічних територій, що увійшли до складу Польщі та УРСР, здійснене на підставі договору 1945 р.; б) спільна польсько-радянська військова операція на території Західної України проти загонів УПА та місцевого населення, яке їх підтримувало; в) примусове виселення українського населення з його етнічних земель на сході Польщі до її західних воєводств, здійснене польським урядом у 1947 р; г) воєнна операція Армії Крайової проти загонів УПА на завершальному етапі Другої світової війни.

7. Що з названого належить до причин відновлення репресій після Другої світової війни?

а) прагнення Й. Сталіна зміцнити країну перед загрозою «холодної війни»; б) прагнення Й. Сталіна придушити самосвідомість населення; в) виникнення опозиційних угруповань у партії; г) масові виступи населення проти політичного режиму.

8. «Холодна війна» – це:

а) ворожий політичний курс, який проводили після Другої світової війни західні держави проти СРСР; б) одна з форм боротьби СРСР на світовій арені з метою здійснення «світової соціалістичної революції»; в) конфронтаційний політичний курс в міжнародних відносинах в результаті розколу світу на дві суспільно-політичні системи.

9. Виберіть відповідний термін.

Боротьба курсів – західного і радянського – з питань післявоєнного устрою в світі:

а) «економічне чудо»; б) план Маршалла; в) «Холодна війна».

10. Як позначився на внутрішньому житті в СРСР та УРСР початок «холодної війни»?

а) широкий розвиток дисидентського руху; б) масова реабілітація політичних в'язнів; в) депортація кримських татар та інших народів; г) боротьба з космополітизмом.

11. Укажіть, якому поняттю відповідає наведене визначення:

Військовий союз європейських соціалістичних держав при провідній ролі Радянського Союзу, створений у травні 1955 р.

а) РЕВ; б) СНД; в) НАТО.

12. Укажіть головні вимоги учасників революції 1956 р. в Угорщині:

а) тотальна націоналізація підприємств; б) проведення вільних виборів; в) скасування цензури; г) реформування сільського господарства, яке підлягало насильницькій колективізації; д) уведення військ ОВД на територію Угорщини; е) усунення від влади сталіністів.

13. Революція в Угорщині та «Празька весна» в Чехословаччині відбулись відповідно:

а) 1956 р. і 1968 р.; б) 1953 р. і 1964 р.; в) 1955 р. і 1968 р.; г) 1956 р. і 1964 р.

14. «Празька весна» – це

а) демократичні реформи у Чехословаччині; б) вихід Чехословаччини з ОВД; в) введення до Чехословаччини радянських військ; г) вихід Чехословаччини з РЕВ.

15. «Обмежений» контингент Радянських військ перебував на території Афганістану у:

а) 1979 – 1989 роках; б) 1953 – 1965 роках; в) 1950-1953 роках; г) 1980 – 1991 роках.

16. У якому році був розпущений воєнно-політичний блок ОВД?

а) 1991; б) 1990; в) 1989; г) 1968.

17. У якому рядку перелічено терміни, які слід уписати на місці пропуску?
«Згортання Військово-промислового комплексу (ВПК), на підтримку якого вже не вистачало валюти, тягнуло за собою масове безробіття, бо для перепрофілювання численних оборонних підприємств (конверсії) потрібні були великі капіталовкладення. М. Горбачов зробив спробу попередити катастрофу, ініціювавши низку політичних, економічних та адміністративних реформ, які на його думку могли врятувати ситуацію. Усі радянські ЗМІ ввели в широкий ужиток нові пропагандистські штампи: _____»

- а) прискорення, нове мислення, перебудова, гласність, демократизація; б) неосталінізм, «розвинений соціалізм», «радянський народ», «застій»; в) суверенізація, багатопартійність, лібералізація, науково-технічна революція; г) гіперінфляція, емісія, приватизація, русифікація, корупція.

18. Лідери яких трьох республік підписали «Акт про припинення існування СРСР»?

- а) Україна; б) Росія; в) Білорусь; г) Казахстан; д) Грузія; е) Вірменія; є) Молдова.

19. Який радянський лідер під лозунгом «допомоги братньому афганському народу» ухвалив рішення – ввести війська до Афганістану?

- а) М.Горбачов; б) М.Хрущов; в) Ю.Андропов; г) Л.Брежнєв.

20. Утворення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод пов'язано з:

- а) подіями «Празької весни»; б) інтервенцією радянських військ до Афганістану; в) ухваленням ООН Загальної Декларації прав людини; г) проведенням Ради з безпеки та співробітництва в Європі.

Список рекомендованої літератури:

1. Гриневич В. Військове будівництво в радянській Україні (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.) // Історія українського війська. 1917-1995. Львів: Світ, 1996. – С. 332-453.

2. Дашкевич Я. Історія Українського війська продовжується // Історія українського війська (1917–1995) / Упоряд. Я. Дашкевич. Л.: Світ, 1996. – 840 с.
3. Історія українського війська, 1917-1995 / [упоряд., передм. Я. Дашкевич]. Львів: Світ, 1996. – 837 с.
4. Каменецький М. С. Празька весна // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. – 812 с.
5. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. К.: Либідь.1995. – 224 с.
7. Кравчук М.В. Військове будівництво УСРР. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 48 с.
6. Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. (Організація, структура, штати): Історико-правове дослідження. Івано-Франківськ. Коломия: Плай; Видавничо-поліграф. Т-во «Вік», 1997. – 74 с.
7. Литвин В. Радянський етап вітчизняної історії: до 80-річчя утворення СРСР і 85-річчя проголошення УРСР // Вісник Академії правових наук. Х., 2003. N 2- 3. С. 170-192.
8. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.3. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 580 с.
9. Романько І.І. Історія України та української культури. Навчально-методичний комплекс. Кропивницький: Вид-во ЛА НАУ, 2019. – 500 с.

Практичне заняття 14.

Збройні сили України в період незалежності

План:

1. Будівництво та розвиток Збройних Сил України.
2. Склад Збройних Сил України.
3. Гібридні війни Росії.

Ключові терміни і поняття: *державний суверенітет, територіальна цілісність, північноатлантичний альянс, Декларація про державний суверенітет, воєнна доктрина, безядерний статус, миротворча діяльність, гібридна війна, інформаційна війна.*

Питання для усного обговорення:

1. Коли було прийнято Закон «Про Збройні сили України»? У чому полягало його значення для незалежної України?
2. У чому полягали проблеми і здобутки процесу розбудови української армії в 1990-х роках? Відповідь обґрунтуйте.
3. За яких умов Україна відмовилася від ядерної зброї? Які документи проголошували міжнародну безпеку українській державі? Які наслідки для України мало це рішення? Відповідь обґрунтуйте.
4. Коли Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї за умови гарантії безпеки з боку ядерних держав? Які наслідки цього кроку для України?
5. Чому Україна, маючи третій у світі після США і Росії ядерний потенціал, проголосила себе безядерною державою?
6. Яка подія перетворила російсько-український конфлікт на російсько-українську війну?
7. Яку роль відіграє Європейський Союз та інші західні організації у врегулюванні воєнного конфлікту в Україні?

Письмові завдання:

I. Підготуйте есе за темою:

Проаналізуйте політику Росії щодо України в 1991-2014 рр. (При підготовці есе спробуйте дати відповіді на питання: *Чи прагнула Росія зламати систему міжнародних відносин, які склалися після завершення «холодної війни»? Чому гібридна війна стала одним з головних засобів досягнення зовнішньополітичних планів Росії. Які заходи протидії Росії застосовувала Україна протягом 1991 – 2014 рр.?*).

II. Заповніть таблицю:

«Причини і наслідки Революції Гідності»

Причина Революції гідності	Основні події (хронологічна послідовність)	Наслідки

Список рекомендованої літератури:

1. Акт проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
2. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
3. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157
4. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006
5. Задорожна Д. Помаранчева революція. Причина і результат // ХайВей/ URL: <https://li.ua/story/159870/>
6. Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. К.: Шлях, 2014. – 168 с.
7. Мельничук І. Держави пострадянського простору в сучасних геостратегічних документах Російської Федерації // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. 2014. Вип. 3(71). – С. 315-325.
8. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.94 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94437.html
9. Никоноров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області // Діло. Донбас. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>
10. Потапенко Я. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації): монографія. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В», 2016. – 304 с.

Практичне заняття 15.

Російсько-українська війна

План:

1. Російсько-українська війна: хронологія подій.
2. Співробітництво України з країнами-членами Північноатлантичного Альянсу у військовій сфері на сучасному етапі.

Ключові терміни і поняття: *сепаратизма, анексія, окупація, депортація, порушення територіальної цілісності, військовополонені, Женевська конвенція, права людини, зривна агресія, військовий конфлікт, врегулювання військового конфлікту, НАТО, євроінтеграція, регулярна армія, територіальна оборона, добровольчі загони, антитерористична операція, кіборги, Операція Об'єднаних сил, волонтерський рух.*

Питання для усного обговорення:

1. Охарактеризуйте головні компоненти гібридної війни.
2. Використовуючи допоміжні ресурси (пресу, Інтернет) скласти презентацію «Російсько-українська війна:
 - оборона Донецького аеропорту;
 - волонтерський рух;
 - початок повномасштабного вторгнення;
 - Харків в лютому 2022 р: місто залізобетон».
3. Перелічіть основні напрямки співробітництва ОБСЄ з Україною у формуванні європейської системи безпеки. Доведіть що ця співпраця є ефективною.
4. На конкретних прикладах доведіть, що ЄС – основний посередник у політико-економічному та військовому конфлікті між Україною та РФ.
5. Проаналізуйте гуманітарну складову у допомозі ЄС для України в умовах гібридної війни РФ та повномасштабного вторгнення.
6. Підготуйте коротке повідомлення на тему: «Санкції ЄС проти РФ як допомога у врегулюванні російсько-української війни».
7. Складіть розгорнутий план доповіді: «Україна – НАТО: історія відносин, перспективи співпраці».

Письмові завдання:

I. Заповніть таблицю:

«Хронологія супротиву: з чого почалася окупація Криму»

Дата	Подія
26 лютого 2014 р.	
27 лютого 2014 р.	
1 березня 2014 р.	
16 березня 2014 р.	
17 березня 2014 р.	
18 березня 2014 р.	

II. Виконайте тестові завдання:

1.3 якого документа наведено уривок?

«Виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР..., продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України».

а) «Конституції розвинутого соціалізму»; б) Конституції України; в) екларації про державний суверенітет України; г) Акта проголошення незалежності України.

2.Збройні Сили України – це військова державна структура, призначена для оборони України і захисту її:

а) незалежності, громадян, територіальної цілісності; б) суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; в) суверенітету, територіальної цілісності інтересів держави; г) самостійності, незалежності і внутрішньої безпеки; е) суверенітету, самостійності і незалежності.

3.Коли були створені Збройні Сили України?

а) 6 грудня 1991 року; б) 1 грудня 1991 року; в) 24 серпня 1991 року.

3. Які завдання державотворення в Україні було вирішено на початку 1990-х років?

1. Побудовано соціально орієнтовану ринкову економіку.
2. Установлено недоторканність кордонів, регламентовано режим і порядок їх охорони.
3. Інтегровано українську економіку в європейські та світові економічні структури.
4. Створено власні Збройні сили, організовано органи безпеки та правопорядку.
5. Сформовано інститут громадянства, національну символіку визнано державною.
6. Прийнято нову Конституцію незалежної України.

а) 1, 4, 6; б) 2, 3, 6; в) 2, 4, 5; г) 1, 3, 5.

4. Установіть послідовність щодо подій історії України:

а) приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї; б) вступ України до Ради Європи; в) створення Збройних сил України; г) підписання Україною угоди про створення Співдружності Незалежних держав.

5. Згідно з українсько-російськими домовленостями 1997р. Чорноморський флот:

а) був повністю переданий у розпорядження Українських військово-морських сил; б) бази Чорноморського флоту були передані в безстрокову оренду Росії; в) майно Чорноморського флоту було поділене між Україною і Росією, остання також отримала право на оренду баз Чорноморського флоту терміном на 20 років; г) майно Чорноморського флоту було передане Україні, Росії було дозволено користуватися базами Чорноморського флоту на правах викупу.

6. За роки незалежності Україна стала членом нових міждержавних структур:

а) НАТО, ЄС, ОБСЄ; б) СНД, Ради Європи, ОБСЄ; в) ООН, СНД, Ради Європи.

7. Проблема ядерного роззброєння для нашої держави була розв'язана так:

а) Україна повністю відмовилася від ядерної зброї, ратифікувала договір Старт-1, а також приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї; б) Україна відмовилась від стратегічного ядерного озброєння, ратифікувавши договір СТАРТ-1, втім залишила в своєму збройному арсеналі інші види ядерної зброї, зберігши статус ядерної держави; в) Україна залишилася ядерною державою, однак її майбутній вступ до НАТО означатиме передачу ядерного озброєння в розпорядження європейських миротворчих сил.

8. З якого року Україна бере участь в операціях ООН по підтриманню миру?

а) з серпня 1991 року; б) з червня 1945 року; в) з липня 1992 року.

9. Обов'язком громадян України є:

а) захист Вітчизни, шанування її державних символів; б) захист її громадян; в) вірними є відповіді а і в; г) шанування і збереження державних символів; д) захист самостійності і незалежності.

10. Яке призначення Збройних сил України?

а) забезпечити охорону повітряних кордонів та підводного простору в межах територіального моря країни.; б) стримувати збройну агресію проти держави, забезпечити охорону повітряних кордонів та підводного простору в межах територіального моря країни.

Список рекомендованої літератури:

1. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
2. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 28.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157
3. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006

4. Задорожна Д. Помаранчева революція. Причина і результат // ХайВей/
URL: <https://li.ua/story/159870/>
5. Залізник Л. Л. Україна між Сходом і Заходом. Про витоки і суть російсько-української війни 2014 р. К.: Шлях, 2014. – 168 с.
6. Мельничук І. Держави пострадянського простору в сучасних геостратегічних документах Російської Федерації // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. 2014. Вип. 3(71). – С. 315-325.
7. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.94 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94437.html
8. Никоноров О. Історія розвитку сепаратизму в Донецькій області // Діло Донбас. URL: <https://dn.depo.ua/ukr/donetsk/istoriya-rozvitku-separatizmu-v-donetskiy-oblasti-28102015090000>
9. Потапенко Я. П'ята російсько-українська війна: від майдану до східного фронту (підходи, оцінки, інтерпретації): монографія. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В», 2016. – 304 с.
10. Романюк Р. Від ГКЧП до АТО: етапи російської агресії // Українська правда. 2017. 23 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/08/23/7152531/>
11. Романько І.І. Історія українського війська Нариси у трьох томах. Т.3. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 580 с.
12. Романько І.І. Україна більше за життя: загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції (на матеріалах музейної експозиції КЛА НАУ). Довідник. Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. – 128 с.

Глосарій

Агресія – застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або в будь-який інший спосіб, несумісний із Статутом Організації Об'єднаних Націй (Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1974 року). Відповідно до Закону України «Про оборону України» збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України.

Анексія – Насильницьке приєднання, загарбання якоюсь державою іншої держави або частини її території. Анексія є одним із актів агресії (див. «акт агресії»), а відтак грубим порушенням міжнародного права. Будь-які територіальні зміни можуть відбуватися лише при здійсненні права націй на самовизначення, або коли є добровільна згода обох держав.

Низка міжнародних документів визнає анексію протиправною:

- в Декларації про принципи міжнародного права, прийнятою Резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 р. зазначається, що «територія держави не може бути об'єктом воєнної окупації», а також «не повинна бути об'єктом придбання іншою державою в результаті загрози силою чи її застосування»;

- Декларація ООН про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності й суверенітету (1965) засуджує не тільки збройне втручання, а й «всі інші форми втручання та різні загрози, направлені проти правосуб'єктності держави».

У світовій історії є низка прикладів анексії території одних держав іншими. Найвідоміші – це приєднання (або аншлюс, з нім. *Anschlu*) нацистською Німеччиною Австрії, а також Судетської області Чехословацької республіки у 1938 р.

Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності (Закон України «Про внесення змін до законів України щодо боротьби з тероризмом». 2014 рік). АТО завершилась із початком Операції Об'єднаних сил, тому вживання цього терміну щодо подій, які відбулись

після 30 квітня 2018 року є некоректним. АТО – один із форматів ведення війни Україною проти російської агресії.

Будапештський меморандум – документ про неядерний статус України, що містить гарантії суверенітету та безпеки України. Повна назва – Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Документ підписаний 5 грудня 1994 р. між Україною, США, Британією та Росією. У 1995 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Меморандум як офіційний документ. Підписавши Меморандум, Україна взяла на себе зобов'язання ліквідувати всю ядерну зброю, що знаходилася на її території. У свою чергу США, Британія та Росія зобов'язалися:

- поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України;
- утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України;
- утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином отримати будь-які переваги;
- домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні як державі – учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї;
- не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави – учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їх території чи їх підопічні території, їх збройні сили або на їх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю.

Військовополонений – особа, яка потрапила в полон до супротивника. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ст. 4) називає військовополоненими осіб, які належать до таких категорій:

- особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;
- членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано;
- членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;
- осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил;

- членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Також Конвенція містить вимоги гуманного поводження з військовополоненими. У статті 13 йдеться про те, що «жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою у проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах. Так само військовополонені завжди мають бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки». Відповідальність за поводження з полоненими несе держава, що тримає в полоні, а не окремі особи чи військові частини, які взяли в полон.

Військові злочини – злочини проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Кримінальний кодекс України містить окремий розділ XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», який містить перелік таких злочинів. Зокрема – це:

- непокора;
- невиконання наказу;
- опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків;
- погроза або насильство щодо начальника;
- порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості;
- самовільне залишення військової частини або місця служби;
- дезертирство;
- ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом;
- викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем;

- умисне знищення або пошкодження військового майна;
- необережне знищення або пошкодження військового майна;
- втрата військового майна;
- порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення;
- порушення правил водіння або експлуатації машин;
- порушення правил польотів або підготовки до них;
- порушення правил кораблеводіння;
- порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання;
- порушення правил несення прикордонної служби;
- порушення правил несення бойового чергування;
- порушення статутних правил внутрішньої служби;
- розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості;
 - недбале ставлення до військової служби;
 - бездіяльність військової влади;
 - перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень;
 - здача або залишення ворогові засобів ведення війни;
 - залишення гинучого військового корабля;
 - самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю;
 - добровільна здача в полон;
 - злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (добровільна участь військовослужбовця, який перебуває в полоні, у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які завідомо можуть заподіяти шкоду Україні або союзним з нею державам, за відсутності ознак державної зради та ін.);
 - мародерство;
 - насильство над населенням у районі воєнних дій;
 - погане поводження з військовополоненими;
- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею.

Воєнні злочини – злочини, що пов'язані зі збройним конфліктом. Ці злочини визначені ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що включають серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р., інші серйозні порушення законів та звичаїв війни, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів та конфліктів неміжнародного характеру. Це зокрема:

- умисне вбивство;

- тортури чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- умисне завдання сильних страждань чи нанесення важких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;
- незаконне, безцільне та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, що не викликано воєнною необхідністю;
- примушування військовополоненого чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом, служити у збройних силах ворожої сторони;
- умисне позбавлення військовополоненого чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом, права на справедливий та звичайний судовий процес;
- незаконне обмеження свободи;
- взяття заручників;
- напад на цивільне населення або на цивільні об'єкти;
- мародерство;
- скоєння таких злочинів, як згвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова стерилізація та будь-яких інших видів сексуального насильства;
- застосування отрути чи отруєної зброї;
- застосування задушливих, отруйних чи інших газів та будь-яких аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;
- пряме або непряме переміщення окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію, чи депортація або переміщення частини чи всього населення окупованої території як в межах відповідної території, так і за її межі.

Внутрішньо переміщена особа – громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»)

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із

зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про оборону України»).

Геноцид – злочин, що полягає у скоєнні дій з наміром знищити, цілком або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку.

Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948) та Римський Статут Міжнародного кримінального суду (1998) визначають такий перелік дій, які можна вважати геноцидом:

- 1) убивство членів такої групи;
- 2) завдання серйозних тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи;
- 3) навмисне створення членам групи життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення групи;
- 4) дії, розраховані на унеможливлення народження дітей в середовищі групи;
- 5) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

Приклади:

- Знищення вірменів владою Туреччини (1915).
- Голокост (нацистська Німеччина).
- Голодомор в Україні (1932-1933). Коментар: 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», яким Голодомор визнано геноцидом українського народу. Проте не всі країни світу визнали Голодомор геноцидом (лише 18 країн і частина штатів США).

- Знищення народу тутсі владою Руанди (1994).
- Знищення боснійських мусульман у Сребрениці (1995).

Деокупація – повернення під контроль держави окупованих іншою державою територій.

Держава-агресор Російська Федерація (зі Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором від 27 січня 2015 року).

Державний суверенітет України – проголошено Декларацією про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

Добровольці – особи, які за власним бажанням воюють на боці однієї зі сторін збройного конфлікту.

У Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» добровольцями вважаються «особи, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів».

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (ст. 4) визначає умови, які є обов'язковими для визнання добровольців такими, на яких розповсюджуються закони та звичаї війни:

- а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- в) вони носять зброю відкрито;
- г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

Заручник – цивільна особа, яка захоплюється та (або) утримується примусово, поза її волею та всупереч її бажанню, з метою добитися задоволення тих чи інших вимог. Захоплення заручників є злочином.

Стаття 147 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за цей злочин та визначає термін «захоплення заручників» як захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Захоплення заручників може мати міжнародний характер, якщо:

- злочинці і заручники є громадянами різних держав;
- злочинці і заручники можуть бути громадянами однієї держави, але злочин скоюється за межами цієї держави;
- заручниками виступають особи, що користуються міжнародним захистом;
- підготовка та вчинення злочину здійснюються на території різних держав;
- виникає питання про видачу злочинця в разі його приховування на території іншої держави.

Основним документом, який кваліфікує захоплення заручників як злочин міжнародного характеру, є Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня

1979 р. Стаття 1 цієї Конвенції визначає, що «будь-яка особа, яка захоплює або утримує іншу особу й погрожує вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу (далі називається «заручник») для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або групу осіб, – здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника, вчиняє відповідно до змісту цієї Конвенції, злочин захоплення заручників». Проте, у ст. 12 документа зазначено, що ця Конвенція не застосовується до «акту захоплення заручників, вчиненого під час збройних конфліктів».

Колабораціонізм – усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам.

Станом на початок 2020 р. в Україні відсутнє законодавство про колабораціонізм. Питання колабораціонізму набуло актуальності через тимчасову окупацію частини українських територій Російською Федерацією.

Лінія зіткнення – умовне розмежування між тимчасово неконтрольованою територією та контрольованою територією.

Незаконні збройні формування – утворені всупереч законодавству будь-якої країни воєнізовані угруповання, які переслідують політичні чи інші цілі, використовуючи методи збройного насильства; можуть вести збройну боротьбу з органами державної влади, протистояти урядовим військам, воювати між собою і навіть з мирним населенням.

Конституція України забороняє створення будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. Стаття 260 Кримінального кодексу України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» передбачає кримінальну відповідальність за створення незаконних збройних формувань, керівництво ними та участь у них. У примітках до цієї статті міститься роз'яснення, що під воєнізованими «слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка», під збройними формуваннями «слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю».

У 2014 р. на сході України за підтримки Російської Федерації створені незаконні збройні формування, які захопили адміністративні будівлі в окремих районах Луганської та Донецької областей. Із розвитком конфлікту 16 вересня 2014 р. утворено окупаційні адміністрації Російської Федерації.

Окупація – тимчасове зайняття збройними силами воюючої сторони у міжнародному конфлікті території ворога у період ведення бойових дій.

Анексія – примусове набуття (приєднання) території однією державою за рахунок іншої держави. Таке набуття (приєднання) передбачає здійснення окупації відповідної території та чіткий намір здійснювати таку окупацію постійно (*corpus et animus*). У сучасному міжнародному праві анексія не розглядається як законний спосіб набуття території, оскільки є порушенням заборони або загрози застосування сили. На відміну від прагнення держави відмовитися від території, анексія виникає, коли «приймаюча» держава заявляє, що тепер вона володіє цією територією. Анексія зазвичай відбувається слідом за військовою окупацією території, коли окупант вирішує зміцнити свій фізичний контроль шляхом набуття законного права. Анексія території є адміністративною дією, пов'язаною із завоюванням. Випадки анексії у сучасній практиці не є типовими і зазвичай розглядаються як незаконні.

Окупована територія – територія, яка фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції (IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходол, підписана в Гаазі 18 жовтня 1907 року, для України набрала чинність 24 серпня 1991 року). Тимчасово окупованими територіями у Донецькій та Луганській областях визнаються частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль (Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»). Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є територією, тимчасово окупованою Російською Федерацією (Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй «Стан справ у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна) «від 19 грудня 2016 року N71/205 та від 19 грудня 2017 року N72/190). Тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України (Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»)

Операція Об'єднаних сил – операція із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей. ООС розпочалася із завершенням Антитерористичної операції, тому це поняття слід вживати для означення подій, які відбулися/відбуваються після 30 квітня 2018 року. ООС – один із форматів ведення війни Україною проти російської агресії.

Примус до миру – низка примусових заходів (у тому числі й із залученням військової сили), які здійснюють миротворчі сили ООН з метою

відновлення міжнародного миру та безпеки, що покликані змусити ворогуючі сторони припинити збройний конфлікт та встановити перемир'я. Проводяться без згоди сторін конфлікту. Проведення операції з примусу до миру санкціонує Рада Безпеки ООН.

Реінтеграція – повернення тимчасово окупованих територій України, населення, що на них проживає, в єдиний конституційний простір України.

Сепаратизм – прагнення окремих груп населення чи організації до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення і створення нової держави.

Кримінальний кодекс України (ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність та недоторканість України») визначає кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі за «умисну дію, вчинену з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій».

Закон України «Про основи національної безпеки України» відносить сепаратизм та намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України до загроз національній безпеці України.

«*Сіра зона*» – неофіційний термін, яким послуговуються для позначення «буферної смуги» вздовж лінії зіткнення (див. «лінія розмежування (зіткнення)») на сході України, яку переважно не контролює жодна із воюючих сторін. Жителі населених пунктів, які опинилися в «сірій зоні», найбільш уразливі і потерпають у тому числі й від правового вакууму, який утворився через відсутність там українських органів влади.

Тимчасово неконтрольована територія – територія, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (із Порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції, затвердженого постановою КМУ від 1 березня 2017 року).

Тимчасово окуповані території України – частина території України, яка контролюється Російською Федерацією (через окупацію АР Крим та частини Донецької і Луганської областей).

Правовий статус тимчасово окупованих територій визначається двома законами:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» 2014 р. (визначає статус АР Крим);

- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» 2018 р. (визначає статус частини Донецької та Луганської областей).

Датою початку тимчасової окупації АР Крим, згідно з Законом, є 20 лютого 2014 р., а тимчасово окупованими територіями:

1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) надра під територіями, зазначеними в пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями.

Дату початку тимчасової окупації частини територій Донецької та Луганської областей закон не визначає. А тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях є частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме:

1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей;

2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини;

3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями.

Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних сил України. Закони також визначають, що тимчасово окупована територія є невід'ємною частиною території України, незалежно від терміну окупації.

Цілісність території визначено у Декларації про державний суверенітет України. У статті V «Територіальне верховенство» йдеться, що Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території. Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць. Стаття 2 Конституції України визначає, що суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

**Питання для іспиту з дисципліни
«Воєнна історія України»**

1. Предмет, мета і завдання курсу «Воєнна історія України»
2. Періодизація воєнної історії України
3. Військове мистецтво давніх цивілізацій на території України
4. озброєння та військове мистецтво кочових народів на території України
5. озброєння та військове мистецтво скіфів
6. озброєння та військове мистецтво сарматів
7. Військова підготовка давніх слов'ян
8. Організація, структура і озброєння війська княжої доби
9. Данило Галицький – видатний полководець Галицько-Волинського князівства
10. Монгольська навала на Україну-Русь
11. Українці в битвах XIV – XVI ст.
12. Грюнвальдська битва
13. Князь К. Острозький – видатний полководець Великого князівства Литовського
14. Причини виникнення українського козацтва
15. Героїчні походи українських козаків. П. Конашевич-Сагайдачний
16. Створення реєстрового козацтва
17. Утворення українського козацького війська. Перші Січі
18. Військова і дипломатична діяльність Б. Хмельницького та її наслідки для української державності
19. Особливості військового мистецтва козаків
20. Причини і характер війни 1648-1659 р.
21. Основні битви на початку національно-визвольної війни. Зборівський мирний договір
22. Битва під Берестечком. Білоцерківський мирний договір
23. Молдовські походи 1650 – 1653 рр. та їх значення
24. Переяславська рада 1654 р. та її значення для українських земель
25. Участь українських козаків у Полтавській битві. І. Мазепа
26. І. Мазепа – видатний український гетьман
27. Передумови, привід і початок Кримської війни 1853 – 1856 рр.
28. Загальна характеристика воєнних дій Кримської війни 1853 – 1856 рр.
29. Оборона Севастополя під час Кримської війни 1853 – 1856 рр.
30. Петро Кішка – «українська душа» оборони Севастополя

31. Українські воєнізовані молодіжно-спортивні організації «Січ», «Сокіл», «Пласт»
32. Значення молодіжно-спортивних організацій в національно-патріотичному вихованні українців
33. Легіон Українських січових стрільців: організація, озброєння, участь в бойових діях
34. Бойовий шлях Українських січових стрільців
35. Причини Першої світової війни. Українське питання в планах країн-учасниць війни
36. Українська держава П. Скоропадського
37. Зимові походи Армії УНР
38. Бій під Крутами
39. Історичне значення діяльності УСС в 1914 – 1917 рр.
40. Діяльність Української військової організації та створення ОУН
41. Пакт Молотова-Ріббентропа та його наслідки для українських земель
42. Причини невдач радянської армії в 1941 р.
43. Окупаційний режим на території України
44. Звільнення української території від окупації. Основні битви 1943 – 1944 рр.
45. Український внесок в перемогу над нацизмом у Другій світовій війні
46. Наслідки Другої світової війни для українців
47. Створення УПА
48. Збройний опір УПА і націоналістичного підпілля окупаційному режиму
49. Радянський рух опору в період Другої світової війни
50. Значення націоналістичного і радянського руху спротиву в боротьбі з окупаційним режимом
51. Українські військові формування в армії Вермахту
52. Будівництво та розвиток Збройних сил України
53. Експансія Російської Федерації в Україні 1991 – 2014 рр.
54. Гібридні війни Росії
55. Окупація та анексія Криму. АТО
56. Північноатлантичний альянс: витоки та історія розвитку
57. Співробітництво України з НАТО
58. Євроатлантична інтеграція – основа зовнішнього вектору України
59. Історія співпраці України та НАТО
60. Миротворча діяльність українських військових

Орієнтовна тематика рефератів з дисципліни «Воєнна історія України»

1. Військове мистецтво Сарматів
2. Князь Святослав Завойовник.
3. Володимир Великий як військовий діяч.
4. Ярослав Мудрий як полководець та політичний діяч.
5. Військове мистецтво Володимира Мономаха.
6. Битва на Синіх Водах та її значення.
7. Северин Наливайко як ватажок повсталих козаків та селян.
8. Конотопська битва та її наслідки.
9. Гетьман Петро Сагайдачний як полководець і флотоводець.
10. Богдан Хмельницький як визначний військовий діяч.
11. Іван Мазепа як полководець.
12. Задунайська Січ та доля козацтва.
13. Кримська війна та Україна.
14. Військова реформа 1874 р. та її наслідки.
15. Російсько-японська війна та Україна.
16. Україна в роки Першої Світової війни.
17. Євген Коновалець як військовий діяч.
18. Центральна Рада і проблеми української армії.
19. Павло Скоропадський – будівничий української армії та флоту.
20. Українсько-російський договір 1654 р.
21. Збройні формування на території України у 1917-1921 рр.
22. Діяльність ОУН -УПА та інших військових формувань.
23. Бойові дії у 1942-1943 рр.
24. Белгород-Харківська операція.
25. Підпільна діяльність у 1944-1945 рр.
26. Львівсько-Сандомирська операція.
27. Участь українців у партизанському русі опору.
28. Визволення України та народів Європи.
29. Військово-політичні підсумки Другої світової війни.
30. Історія створення полків Слобідської України.
31. Українські січові стрільці – перше в новітній історії національне військо.
32. Першій і Другий Зимовий похід армії Української Народної Республіки.
33. Українська Повстанська Армія у національно-визвольній боротьбі 1943-1944 рр.

34. Українська повстанська армія та армія крайова: протистояння і співробітництво.
35. Участь українців та їх військових формувань у Другій світовій війні.
36. Участь України в рамках миротворчої діяльності ООН.
37. Україна в умовах антитерористичної операції та російської збройної агресії .
38. Збройні сили України на сучасному етапі розвитку країни.
39. Іловайський котел.
40. Усна історія російсько-української війни (2014-2024 роки).

Рекомендована література

Основна література

1. *Бунєєв Т. В.* Історія війн та збройних конфліктів: підручник / Т. В. Бунєєв, І. Г. Блощинський, С. В. Сінкевич. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. 340 с.
2. *Воєнна історія України: конспект лекцій / укладач П. Є. Трофименко, А. М. Ліцман.* – Суми: Сумський державний університет, 2022. 231 с.
3. *Гуржій О.І., Рєєнт О.П.* Славетні битви на теренах України. Від княжої доби до початку ХХ ст. – К.: Арій, 2013. 336 с.
4. *Кабачинський М. І.* Історія кордонів України: Навчальний посібник / М. І. Кабачинський. – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2008. 344 с.
5. *Котляр М.Ф.* Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі / М.Ф. Котляр/НАН України. Інститут історії України. – К.: Наш час, 2010. 280 с.
6. *Локальні війни, воєнні та прикордонні конфлікти (ХХ століття) : Навчальний посібник / Т. В. Бунєєв, А. С. Сіцінський, О. В. Богуш та ін.* – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. 435 с.
7. *Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття: (історико-філософський аспект): Монографія/О.І.Гуржій, С.П. Мосов, В.Д.Макаров та інші.* – К.: т-во «Знання» України, 2006, 356с.
8. *Романько І.І.* Воєнна історія України. Навчальний посібник. Частина перша: Воєнна історія України первісної епохи – ХІХ століття. – Кропивницький: Видавництво ЛА НАУ, 2021. 372 с.

Допоміжна література

1. *Боечко В.* Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В. Боечко, О. Ганжа, Б. Захарчук. – К.: Основи, 1994. 168 с.
2. *Дністрянський М. С.* Кордони України / М. С. Дністрянський. – Львів : Світ, 1992. 144 с.
3. *Історія війн і збройних конфліктів: Курс лекцій / М. М. Видиш, І. І. Статуєв, О. А. Сціборовський та ін.* – Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. 107 с.
4. *Історія війн і збройних конфліктів: Альбом схем / М. М. Видиш, І. І. Статуєв, О. А. Сціборовський та ін.* – Хмельницький :

- Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2008. 108 с.
5. *Історія українського козацтва*. Нариси у двох томах / під ред. В. А. Смолія. — Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. Т.1. 800 с.
 6. *Історія українського козацтва*. Нариси у двох томах / під ред. В. А. Смолія. — Київ : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. Т.2. 724 с.
 7. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)* / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. Упорядник Б. З. Якимович. — 4-те вид., змін і доп. — Львів: Світ, 1992. 712 с.
 8. *Кабачинський М. І.* Історія кордонів та прикордонних військ України : Монографія / М. І. Кабачинський. — Хмельницький: Вид-во Хмельницької міської друкарні, 2000. 216 с.
 9. *Кабачинський М. І.* Історія охорони кордонів України: Монографія / М. І. Кабачинський. — Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2005. 355 с.
 10. *Котляр М. Ф.* Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі / М. Ф. Котляр. — К. : Наш час, 2010. 280 с.
 11. *Нариси воєнно-політичної історії України: Навчальний посібник* / С. О. Кубіцький, В. Л. Кирик, А. Б. Єрмоленко, С. В. Сірий, В. Г. Безбах. — К.: Видавничо-поліграфічний центр — Київський університет, 2008. 375 с.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Армії, в яких воювали українці у II Світовій війні. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20150507-1550170/>
2. Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ. URL: https://pidruchniki.com/1122061444728/istoriya/viniknennya_ukrayi_nskogo_kozatstva_zaporozka_sich.
3. Гетьманщина 1654 – 1781 pp. URL: <https://histua.com/istoriya-ukraini/ukrainski-zemli-v-dobu-kozactva/getmanwina>
4. Довідник з історії України. URL: <http://history.franko.lviv.ua/dovidnyk.htm>
5. Історія України документи. URL: www.history.univer.kharkov.ua/hist_ukraine/index.html
6. Інститут історії України НАН України. URL: <http://www.history.org.ua/>

Електронне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Кашаба Ольга Юріївна

ВОЄННА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Методичні вказівки
до проведення практичних занять з дисципліни
для здобувачів вищої освіти першого освітнього рівня «бакалавр»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 30.01.2025. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 5,73. Обсяг 0,597 Мб. Зам. № 46/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна